

TRK  
KOOPERATİFÇİLİK  
MURUMU

# KOOPERATİFÇİLİK

Sayı : Number : 44

Nisan - Mayıs - Haziran

1979

April - May - June 1979



THE TURKISH CO-OPERATIVE ASSOCIATION was founded at Istanbul University in the year 1931, under the name of the Turkish Co-operative Society (Türk Kooperatifçilik Cemiyeti).

Its headquarters was moved to Ankara in late 1933, and at the beginning of 1934 amended its Statutes in conformance with the conditions prevailing at that date.

The Society changed its name as the «Turkish Co-operative Association» in 1948, and amended its Statutes in conformance with the Law on Associations No. 3512.

The General Assembly of the Association convened on 30th May, 1964 and resolved that in the light of its 33 years of experience and in accordance with the requirements of the planned economy era, the Statutes of the Association should be re-written. The new Statutes drawn up accordingly were reviewed and adopted by the General Assembly at its meeting on 27th June, 1965.

The Government declared it as an Association Serving Public Interest in 1946. The subject which the Association is concerned, is theoretical and practical co-operative work. Its object is to propagate co-operative ideas in theoretical and practical fields, to promote the co-operative spirit and ideas, and to support activities in this direction.

In order to achieve the objects outlined in its statutes, the Association engages in the following activities :

a. Conduct or cause to be conducted research on the subject of co-operative movements, commission its members or other scholars, experts and authors to write articles and books and prepare summaries of articles and books on subjects pertaining to co-operative movements and publish them.

b. Prepare or cause to be prepared standard statutes for the various types of co-operatives.

c. Make contacts nationally or internationally among all types of public and private agencies, organizations, associations and persons on the subjects related to co-operatives, movements, legislation and applications, and express its opinion on these subjects either directly or on request.

d. Convene academic meetings and arrange co-operative weeks, festivals and general co-operative conventions.

e. Conduct lectures, courses, seminars and general knowledge competitions in different parts of the country on the subject of co-operatives.

f. Join as member those international organizations and associations whose objects are similar to its own.

g. Set up a library in the headquarters of the Association, closely connected with the co-operative movement concept, legislation and application and composed of books, periodicals and brochures in Turkish and foreign languages.

h. Participate in the conventions of international co-operative organizations, attend the conferences to be arranged by such organizations and make the Turkish co-operative movement commonly known.

j. Make endeavours to ensure that the concept and application of the co-operative movement is widely diffused, that it develops and takes root, that it is included in the curricula of vocational schools, that chairs on the co-operative movement are instituted in the universities, academies, schools and that institutes specializing in the co-operative movement are founded.

k. Support and sustain the activities and enterprises of existing co-operative act as guide to them in every respect, and at the request of the member co-operatives as well as assist co-operatives in solving their management problems.

# KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

Sayı : 44

Nisan - Mayıs - Haziran 1979

Doğu Karadeniz Bölgesi Fındık Tarım Satış Kooperatiflerinin Yapısı ve Bölgeye Etkisi ..... **Dr. M. Kaptan KAPTANGIL**

Tarım Kooperatiflerinde Yatay ve Dikey Bütünleşme ..... **Dr. İ. Hakkı İNAN**

Federal Almanya'da Kooperatif Sistem ... **Yazan : KURT NOVER**  
**Çev.: Ali RODOPLU**

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından  
Üç Ayda Bir Yayınlanır.

Sayı, 20.— TL.

Yazışma Adresi : Türk Kooperatifçilik Kurumu  
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenışehir - ANKARA

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına İmtiyaz Sahibi :  
**Feyzi HALICI**

★

Yazı İşleri Sorumlu Müdürü  
**Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ**

★

Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dizildiği ve Basıldığı Yer  
**ŞARK**  
Matbaası — Ankara

# CO-OPERATION

Number : 44

April - May - June 1979

---

Structuration of hazelnut growers' sales  
co-operatives in Eastern Black Sea area  
and their effects in the district .....**Dr. M. Kaptan KAPTANGİL**

Horizontal and vertical integration in agri-  
cultural co-operatives .....**Dr. I. Hakki INAN**

Co-operative System in Federal Republic  
of Germany .....**Yazan : KURT NOVER**  
**Transl. : Ali RODOPLU**

---

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association

Correspondance Address

Türk Kooperatifçilik Kurumu  
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenişehir - Ankara

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association

**Feyzi HALICI**

Responsible Editor

**Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ**

(The opinions expressed in the articles belong to the authors)

## DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ FINDIK TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİNİN YAPISI VE BÖLGEYE ETKİSİ

Dr. M. Kaptan Kaptangil

Doğu Karadeniz Bölgesinin doğal yapı yönünden arızalı olması ve iklim koşulları yönünden de bol yağışlı bulunması yörede belirli ürünlerin yetişmesine olanak vermekte ve bu olanak içinde de, fındık önemli bir yer tutmaktadır. Fındığın aramış olduğu toprak ve iklim koşullarının en iyi örneğini veren Doğu Karadeniz Bölgesi kaliteli fındık oluşumunu sağlayan faktörleri de göstermekte ve bu özellikler ile beraber, dünya üzerinde önemli bir yer olarak belirlemektedir.

Bölge nüfus açısından da ülkemizin en yoğun yöresi olup kilometrekareye 102 kişi düşmektedir. (1975) Bu sayının Türkiye ortalaması 52 kişi olduğuna göre nüfus özelliğinin ne denli bir oluşum yarattığı açık olarak belirmektedir. Bölgede sanayi yatırımlarının olmaması ve ekonominin tarıma yönelik bulunması ile birlikte, iş gücünün çoğunluğunu kadınların oluşturması, erkekleri yurt içi ve yurt dışı gurbetçiliğe zorunlamıştır. Gurbetçilik geçmiş yıllara oranla hızının düşmesine etki eden en önemli faktör de bölgenin belli başlı tarım ürünleri olan fındık, çay, tütün ve hayvancılığın son yıllara göre önemli bir değer artışı kazanması olmuştur. Bu değerler içinde en önemli yeri halkın yararlanma açısından bakış durumuna göre, fındık almaktadır. Bölge halkının geçimi geniş ölçüde fındığa bağlı bulunmaktadır.

Fındık Türkiye ekonomisi içinde de çok önemli bir yer tutmakta, çoğu yıllarda ihracat içinde ilk sırayı alarak Türkiye'ye en yüksek döviz girdisi sağlayan ürün olmaktadır. Bu nedenle fındık uzun yıllar güçlü araçlar tarafından pazarlanmış güçsüz bulunan ve desteklenmeyen fındık üreticilerinin de bir pazarlama organizasyonu kuramaması nedeni ile, geniş bir sömürü ortamı yaratmıştır. 1935 yılı-

na kadar da bu sömürden büyük oranda dış ekonomik güçler yararlanmışır.

1935 yılında çıkartılmış bulunan 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri yasasından kaynaklanılarak, 1938 yılında kurulmaya başlanan Fındık Tarım Satış Kooperatifleri devam eden bu fındık sömürüsüne önemli bir engel getirmiş fakat, gerekli ekonomik ve sosyal sorunlar geniş ölçüde çözümlenemediğinden sömürü tam olarak ortadan kaldırılmamış, fındık üreticisi küçümsenemeyecek düzeyde bu istismarın etkisi altında kalmıştır.

Bölgede bugün 29 adet Fındık Tarım Satış Kooperatifi ile Giresun ilinde bir de Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (FİSKOBİRLİK) bulunmaktadır. Bölgedeki 29 adet Fındık Tarım Satış Kooperatifinin 93979 ortağı mevcut olup, bu sayı bölge fındık üreticilerinin 1/3 ünü kapsamına almaktadır. (1.5.1978).

Fındık üreticilerinin kooperatiflere ortak olmalarının nedeni; istedikleri zaman kooperatiflere, kooperatif ortağı gibi fındık satabildiklerinden ve kooperatiflerin ortaklarına sağlamış oldukları yararlarından önemli ölçüde faydalanabildiklerinden ileriye gelmektedir. Bu nedenle kooperatiflere ortak olmak cazip hale getirilmediğinden kooperatiflere ortak olmak talebi istenilebilir düzeyde oluşturulamamaktadır. Aynı zamanda, kooperatifin ne olduğu, ne gibi faydalar yaratabileceği ve fındık üreticilerini istismar eden güçlerin kooperatifler kanalı ile nasıl ortadan kaldırılabilceği, fındık üreticilerine öğretilmediğinden de, kooperatiflere ortak olmak fikri yaratılmamaktadır.

Fındık Trım Satış Kooperatifleri, isminden de anlaşıldığı gibi bir Tarım Satış Kooperatifi olmasına karşın, kadrolarında etkin düzeyde tarımcı bulundurmamaktadırlar.

Kooperatifler bölgeye ekonomik yönden etkinlik getirmeleri açısından oldukça önemli olmalarına karşın, tarım tekniği almış personelleri bulunmadığından fındık üretiminin birim sahada artırılması ve fındık üretiminin sağlam temeller üzerine oturtulması yönünden başarılı olamamaktadırlar. Bu nedenlere bağlı olarak da, fındığa yönelik tarımsal girdilerin temini yetersiz düzeyde kalmaktadır.

Kooperatifler ve Birlik, eğitim düzeylerine göre; 178 yüksek, 338 lise, 355 orta, 528 ilk ve 40 tahsilsiz olmak üzere toplam 1439

memur ile yaklaşık 2000 işçi istihdam etmektedirler. Yüksek eğitim düzeyindeki memurların çoğunluğunu iktisat bilim dalı oluşturmaktadır. İstihdam edilen memur ve işçilerde de kooperatiflerde ortak olmak özelliği aranmamakta ve ortak olanlara, ise alımda öncelik tanınmamaktadır.

Fındık Tarım Satış Kooperatiflerinde, kooperatificilik ilkeleri olan serbest giriş, demokratik idare, sermayeye sınırlı faiz verilmesi, risturn verilmesi, eğitim yapılması ve diğer kooperatifler ile işbirliği yapılması ilkeleri uygulanmamakta ve geniş ölçüde de dikkate bile alınmamaktadır. Kooperatifler vesayet sistemine göre çalıştırıldığından, devletin hüküm ve tasarrufu geçerli bulunmaktadır. Bu nedenle hükümet değişiklikleri kooperatifler üzerinde etkin olmakta, hükümet değişiklikleri ile beraber kooperatif yönetici kadroları da değiştirilmektedir.

Bölge fındık tarım satış kooperatifleri ortaklarının % 38'i kooperatifin ne anlama geldiğini bilmeden ortağı olmuş, ortakların %44'ü de fındık tüccarlarının eline düşmemek amacı ile kooperatife girmişlerdir. Kooperatif ortaklarının % 22 si'de kooperatifin fındığa tüccardan daha yüksek fiyat vermesi nedeni ile kooperatife ortak olmuşlardır. Kooperatiflere ortak olmayan fındık üreticilerinin % 38'ini, kooperatiflere ortak olabilmek için gerekli bulunan arazi tapusu olmayanları içermektedir. Arazisi olup, arazi tapusu olmayanların çoğunluğunu, baba ölmeden çocuklar üzerine arazi tapu edilmemesi oluşturmaktadır. İşletmeler ayrı olmasına karşın, arazi tapuları babalar üzerinde kalmaktadır.

Kooperatiflere ortak olanlara sorun yaratan konuların başında kredi alamamaktadırlar. Teşkilatlanmış kredi piyasaları genellikle ekovans, Tarım Kredi Kooperatiflerinden de aynı (gübre) ve nakdi kredi alabilmelerine karşın, diğer teşkilatlanmış kredi piyasalarından kredi alamamaktadırlar. Teşkilatlanmış kredi piyasaları genellikle ekonomik gücü kuvvetli olanlara kredi verilmekte ve % 90'ı 50 dönümün altında fındık arazisi bulunan fındık üreticileri, bu yararlanmanın dışında kalmaktadırlar. Bu nedenle bölgede teşkilatlanmamış kredi piyasaları olmuş, çok yüksek faiz ile kredi veren tefeciler türemiştir. Bir çok fındık üreticisi de bu tefecilerin eline düşmüştür. Bölgede % 16 fındık üreticisi tefecilerden kredi almaktadır. Bu oran Ordu ilinde % 30 ile en çok, Trabzon ilinde de % 7 ile en alt düzeyde bulunmaktadır.

Fiskobirlik ortaklarına tarımsal girdi dağıtımında da bulunmakta, ortaklar, peşin ve vadeli olarak tarım ilacı, yakacak dikenli tel, kanavice ve çuval alımında bulunmaktadırlar. Fındık üreticilerinin en çok gereksinim duyduğu gübre konusunda ise herhangi bir işlem yapılmamaktadır. Fındık üreticileri gübreyi Tarım Kredi Kooperatifleri, Zirai Donatım veya tüccardan temin etmektedirler. Fındık üretiminin artırılmasında tarımsal girdilerin etkinliği de önemli bir düzey göstermektedir. Bu önem; Fındık verimi (Y) bağımlı değişken olarak alınıp, Azotlu gübre ( $X_1$ ), fosforlu gübre ( $X_2$ ), hayvan gübresi ( $X^3$ ), tarım ilacı ( $X_4$ ) ve bir dönüm fındık bahçesi ( $X_5$ ) de bağımsız değişken olarak belirlenip regresyon denklemi ile ifade edildiğinde, şu denklem oluşmaktadır.

$$Y = 561 + 0.75 X_1 + 1.18 X_2 + 0.12 X^3 + 22.51 X^4 + 71.57 X_5$$
Denkleminde  $R^2=0.87$  olarak belirlendiğinden, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin ilişkilerinin kuvvetli olduğu anlaşılmıştır. Denkleme göre; bütün şartlar sabit kalmak şartı ile, fındık bahçesinin bir dekarına atılacak bir kilogramlık azotlu gübre fındık verimini 0.75 kg/dk, 1 kilogramlık fosforlu gübre fındık verimini 1.18 kg/dk, 1 kilogramlık hayvan gübresi fındık verimini 0.12 kg/dk artırmaktadır. Dekara atılacak 1 kilogram tarım ilacı fındık verimini 22.51 kg/dk, fındık bahçesinin 1 dekar artırılması da fındık verimini 71.57 kg/dk yükseltmektedir. Bölgede bugün için kullanılması lazım gelen gübrenin  $\frac{1}{3}$ 'ü, tarım ilacının da  $\frac{2}{5}$  i kullanılmaktadır. Dolayısı ile fındık bahçelerinde gübre ile tarım ilacı kullanımının çoğaltılması gereği doğmaktadır. Denklemin test edilmesinde de sonuç % 1 seviyesine göre önemli bulunmuştur.

Kooperatif ortaklarının, kooperatife fındık teslim etmeleri esnasında bir takım aksaklıkların olduğu konusunda şikâyetler bulunmaktadır. Bu şikâyetlerin % 35'i teslimdeki bürokrasiden, % 35'i fındıkda kalite randıman ve fire tespitinden, %5'i fındığın kooperatif alım yerine taşınmasından, % 4'ü de fındık parasından bağış adlı altında kesinti yapılmasından kaynaklanmaktadır. % 21 ortak ise, herhangi bir sorunu ve şikâyeti olmadığını belirtmektedir. Diğer taraftan ortakların % 70'i fındık alım yeri içerisinde fındık taşıyıcıların kendilerinden zorla taşıma parası aldığını ifade etmektedirler.

Fiskobirliğin fındık depoları ve depo amacı ile kiralamış olduğu yapılar, fındık depo edilebilecek teknik şartlara uygun olmadığından, 1977 yılına kadar yılda ortalama 12 bin ton fındığın çürümmesine neden olmuştur. Ayrıca fındık depolamaya uygun olmayan yerlerde

findık depo edilmesi, fındıklarda Aflatoksin denilen ve hayvanlar ile insanların sağlığına büyük ölçüde zarar veren, hatta ölüme kadar götürebilecek mantar oluşumuna neden olmaktadır.

Fiskobirlik hemen hemen her yıl zarar etmektedir. 1977 yılında bu zarar 1.3 milyar liraya kadar yükselmiştir. 1964 yılında Fiskobirliğin devletleştirilmesi, zararların devlet tarafından subvansiyon yolu ile karşılanması olgusunu getirmiştir. Dolayısı ile zararlar her yıl hazine tarafından karşılanmaktadır.

Kooperatiflerde yönetim, Fiskobirlik Genel Müdürü tarafından atanan kooperatif Müdürü ile kooperatif ortakları tarafından seçilen ve biri yönetim kurulu başkanı olan 4 yönetim kurulu üyesi tarafından yürütülmektedir. Genel Müdürlük etkin yönetimin tüm yetkilerini kendi üzerinde topladığından, ortaklar tarafından seçilen yönetim kurulu üyeleri pasivize edilmiş ve bir çok konularda yetkisiz duruma getirilmişlerdir.

Kooperatif müdürlerinin genel müdür tarafından atanması ortakların % 35'i tarafından uygun karşılanmamakta, ortakların % 47'si de müdürün kooperatifin başına nasıl getirildiğini bilmemektedir. Kooperatif müdürünün tayin şeklini beğenmeyen ve nasıl getirildiğini bilmeyen ortakların % 21'i müdürün ortaklar tarafından seçilmesini, %31'i müdürün yönetim kurulu tarafından işi bilen teknik kişiler arasından seçilmesini, % 21'i herhangi bir fikri olmadığını, % 5'i de müdürün yönetim kurulu içinden seçilmesini önermektedirler. Kooperatif ortaklarının % 22'si ise, kooperatif müdürünün genel müdürlük tarafından atamasını uygun karşılamaktadırlar.

Kooperatif Müdürlerinin yaş ortalaması 35 olup yönetimde kaldıkları süre ortalaması ise 3.4 yıldır. Müdürlük süresi en çok 6.2 yıl ile Trabzon'da, en az olarak da 0.8 yıl ile Ordu'dadır. Müdürlerin %21'i ilkökul, % 7'si ortaokul, % 19'u lise ve dengi, %53'ü de yüksek eğitim düzeyindedir.

Kooperatiflerin seçimle gelen yönetim kurulu üyelerinin yaş ortalaması 51, yönetimde kaldıkları süre ortalaması da 6.6 yıldır. Bu yöneticilerin de % 57'si ilkökul, % 10'u ortaokul, % 2'si lise ve dengi % 2'si de yüksek okul mezunudur. Yöneticilerin % 29'u okuma yazma bilmedikleri halde ilkökulu bitirmemişlerdir.

Kooperatif ortaklarına göre, yöneticilerin % 51'i ortakların kooperatif ve fındık ile olan sorunlarına yakınlık gösterip ilgilenmekte,

% 16'sı ilgilenmemekte, % 30'u bazı zamanlar ilgilenip bazı zamanlar ilgilenmemektedir. Ortakların % 3'ü de bu konuda bir fikrinin olmadığını belirtmektedir.

Kooperatif ortaklarının %19'u kooperatiflerin yönetimini yeterli bulmakta, % 45'i ise yeterli bulmamaktadır. Ortakların % 33'ü de yönetim kısmen yeterli bulmakta % 3 ortak da yönetimin nasıl olduğunu bilmediğini belirterek bu konuda bir şey söyleyemeyeceğini ileriye sürmektedir.

Fiskobirliğin gerek iç piyasada, gerekse dış piyasalarda fındık satabilme işlevi ve organizasyonu verimli bir şekilde çalışmamaktadır. Türkiye fındık ihracatı, genel ihracat içinde % 13-15 yer tutmakla beraber 251 milyon dolar da gelir sağlamaktadır. Bu % 13-15 ihracatın % 70 ini Fiskobirlik gerçekleştirmekte, bu nedenle fındık satabilme işlevi için organizasyonunun rasyonel çalışması gereği doğmakta ve daha fazla ihracat yapabilme imkanları araştırılması gereği belirmektedir. Çünkü, Dünya fındık üretiminde % 70 ile Türkiye ilk sırayı alarak üretimde monopole yakın bir durum göstermektedir. Fakat, Türkiye üretimde göstermiş olduğu bu olanağı satışta ve fındık fiyatı tespitinde gösterememektedir.

Fiskobirlik son yıllarda genişleyen fındık dikim alanlarına da karşı bir tutum belirleyerek, fındık sahalarının sınırlandırılması konusu üzerinde önemle durmaktadır. Üreticilerin, fındıktan daha çok gelir getirebilecek ürünü bulduklarında sınırlamayı kendilerinin yaptığı bu konuda. Fiskobirliğin çabası ne yönde gelişecektir durum henüz açıklık kazanmamıştır.

Son yıllarda, fındık üreticisi olmadığı halde ihracı yapan ülkelerin sayısında önemli artışlar olmuştur. Fiskobirliğin ihracat yapmakta güçlük çektiği ve fındık üretimini kısıtlamayı düşündüğü bu ortamda durum oldukça düşündürücüdür. Menşee bakımından Türk fındığı pazarlayan bu yabancı ülkelerin büyük karlar elde ederken, Fiskobirliğin sürekli zarar etmesi, Fiskobirliğin ihracat politikasını yeniden gözden geçirmesi gereğini doğurmuştur.

Türkiye ekonomisinin sürekli enflasyon içinde bulunması ve Türkiye lirasının aleyhinde yapılan kur ayarlamaları, fındık üreticilerini etkisi altına almakta tarımsal girdi fiyatlarında meydana gelen artış, fındık fiyatlarında meydana gelen artışların üzerinde kalmaktadır. Böylece, dış ülkeler ucuz fiyat ile fındık alımı yaparken, Fiskobirlik ortakları ve diğer fındık üreticileri düşük gelir elde ederek, ekonomik

çıkmazlara girmektedirler.

## SONUÇ

Kooperatiflere verilmiş bulunan «Fındık Tarım Satış Kooperatifleri» ismi sadece satışı içermekte, pazarlamanın diğer fonksiyonlarını kapsamamaktadır. Bu nedenle, isim «Fındık Pazarlama Kooperatifleri» olarak değiştirilip, fındığın üretiminden tüketimine kadar olan tüm uğraşlar kooperatife görev kılınmalıdır. Ayrıca, Kooperatif kurulması için çıkartılmış bulunan değişik yasalar, tek bir yasa içinde toplanılarak kooperatifler üzerinde çeşitli spekülasyonlara neden olan kavram kargaşalıkları giderilmelidir.

Fındık Tarım Satış kooperatiflerinin kuruluşu 40 yılı geçmesine karşın, fındık üreticilerinin ancak  $\frac{1}{3}$  ü kooperatiflere ortak olmuş, geriye kalan çoğunluk ise ortak olmamıştır. Bu fındık üreticisi çoğunluğunu kooperatiflere ortak yapabilmek için özendirici hükümler getirip ortaklarda arazi tapusu ibra edilmesi kaldırılmalı, fındık üreticisi olduğu gerçeği saptanmalıdır.

Kooperatiflerde, kurulu hükümlere yönelik kadro oluşturması önlenmeli, kooperatif ortaklarına, kooperatif işletme ve yönetimi bilinci almış kişilere öncelik verilmelidir. Adama iş değil işe adam prensibi uygulanarak, politikanın kooperatiflere sokulmasına olanak tanınmamalıdır. Ayrıca adı tarım kooperatifi olmasına karşın, tarımcı istihdamı yapılmayan bu kuruluşlarda, Ziraat Mühendisi kadrolarına yüksek oranda gereksinim vardır.

Kooperatiflerin yönetimlerinde kooperatifçilik ilkeleri uygulanmıyorsa da, ülkenin genel sosyal ve ekonomik durumu dikkate alınarak, ortaklar, kooperatiflerden soyutlanmamalı ve kooperatiflerin ortakların malı olduğu gerçeği kabul edilmelidir. Bu nedenle ortakların seçimiyle göreve getirilen yönetim kurulu üyelerinin etkileri kısıtlanmamalı, ülke çıkarlarına uygun olarak yönetim kurulunun görev yapması sağlanmalıdır. Belirli siyasi ve ekonomik zümrelerin şahsi çıkarları engellenmeli, tüm ortaklara eşit davranış gösterilmelidir.

Kooperatifler fındığın üretimine önem göstermeli ve birim sahadan yüksek verim elde edebilmek için, tarımsal girdi teminine eğilmelidirler. Girdi temini ilk kaynaklarından yapılarak, aradaki aracılığı çıkartıp, girdilerin minimum maliyet ile fındık üreticilerine ulaştırılması, kooperatiflerce gaye edinilmelidir. Diğer taraftan ortakların en

çok gereksinim duydukları konuların biri de, kredi ve avans konusudur. Ortakların tefeciler eline düşürülmemesi ve geniş oranda istismar edilmemeleri için, ortaklara kredi ve avans olanakları yaratılmalıdır.

Fiskobirliğin fındık işleme kapasitesi yeterli teknik ve ekonomik düzeyde değildir. Bu nedenle, yurt içi ve yurt dışı işlenmiş fındık talebi karşılanamamaktadır. Bu sorunun çözümü için entegre fındık işleme tesislerinin işletmeye açılmasında acele edilmelidir. İşlenmiş ve işlenmemiş fındıkların depo edilmesinde de depolamanın teknik şartlarına göre hareket edilerek, kayıpların ve çürümenin önüne geçilmeye çalışılmalıdır.

Fiskobirliğin fındık satış organizasyonu islah edilmeli ve daha etkin fındık pazarlaması yapılabilmesi için, dış ülkelerdeki fındık aracılığı yapan firmalardan çok, fındık tüketim sahalarına satış yapılmalıdır. Böylece, Fiskobirliğin kazancı artırılıp, aracıya karşı kurulmuş bulunan organizasyonun, aracılara eline düşmesi önlenmiş olmalıdır.

## TARIM KOOPERATİFLERİNDE YATAY VE DİKEY BÜTÜNLEŞME

Dr.İ. Hakkı İNAN

### 1. Bütünleşme, Dikey ve Yatay Bütünleşme Kavramları

Ekonomik terminolojide bütünleşme, iki veya daha çok sayıda iş biriminin, daha büyük bir birim halinde birleştirilmesini veya eşgüdümünü amaçlayan süreç olarak tanımlanır. Bütünleşme değişen koşullara ve farklı çevreye kooperatiflerin kendilerini uydurma çabısından ileri gelir.

Bütünleşme süreci iki şekilde olur. Dikey bütünleşme (Vertical integration); üretimin hammadde aşamasında veya ona yakın bir aşamada ortaya çıkarak, en son ürün olan mamül maddeye veya en son tüketiciye kadar uzanır. Hammaddeden mamul maddeye kadar olan işletmelerdeki birbirini işleyen farklı aşamaların, bir başka deyişle farklı işletme birimlerinin bir yönetim altında birleştirilmesi veya organizasyonel eşgüdümü sonucu dikey bütünleşme gerçekleştirilir. Tarımda buna basit bir örnek, ürün için kooperatifi kanalıyla perakende dağıtım olanaklarını elde etmiş olan lokal süt üreticileridir.

Yatay bütünleşme birbirine benzer üretim veya pazarlama birimlerinin bir genel yönetim altında gruplaşması, bir başka deyişle üretim ve (veya) pazarlamanın bir tek aşamasında çalışan birimlerin giderek çoğalmasıdır. Bu şekilde büyük girişimler oluşur.

Bütünleşme bir organizasyon biçimi olmayıp, birlikte iş yapma sürecidir. Bu nedenle «yatay ve dikey bütünleşme» kavramları organizasyonel ve yapısal gelişmeyi gösterirler. Yatay bütünleşme benzer iş birimlerinin örgütlenmesi, dikey bütünleşme ise endüstriyel süreçteki genel kaynaşma aşamaları (imalat, toptancılık, perakendecilik gibi) olarak görülür,

## 2. Yatay Bütünleşme

Tarımsal üretim ve pazarlamada etkinliği artırmak için en büyük potansiyel dikey bütünleşmedir. Ancak, dikey bütünleşme için temel olan yatay bütünleşmeye de çoğu kez gereksinim duyulur. Aynı şekilde, belirli düzeyde dikey bütünleşme gerçekleştirilmeden, yatay bütünleşmenin faydalarından yararlanılmaz.

Genellikle yatay veya dikey bütünleşme tek başına gerçekleşmez. Örneğin iki kişi bir işi yapmak için bir araya geldiklerinde dahi, basit biçimde yatay ve dikey bütünleşme söz konusudur. Pazarlama, alım veya başka bir hizmeti gerçekleştirmek amacıyla, daha çok sayıda bireyin bir kooperatif kurmasında ise, daha ileri düzeyde yatay ve dikey bütünleşme gerçekleşmiş olur.

Lokal (birim) kooperatifler merkezi bir birlik veya federasyon altında biraraya geldiklerinde yatay bütünleşmeyi gerçekleştirmişler ve aynı zamanda paketleme, işleme, reklâm gibi pazarlama fonksiyonlarını da hizmetleri içine alarak dikey bütünleşmeye de girmiş olurlar.

Kooperatifçilikte bütünleşme fikri oldukça eskidir. Rochdale öncüleri daha 1844 de kooperatifçilik ilkelerini yaymak için, birliklerin kurulmasına yatay ve dikey bütünleşmeye çalıştılar.

ABD de kalifornia Meyva Yetiştiricileri yatay bütünleşmeyi 1959 de gerçekleştirmişlerdir. İlk aşamada üreticiler lokal kooperatiflere ortak olmaya başlamış ve daha sonra bölge kooperatifleri kurulmuştur. Sonunda ise merkezi bir eşgüdüm örgütü olan ulusal kooperatifin kurulması ile birleşme son bulmuştur. Bütünleşme sözleşmelerle güçlendirilmiş ve koordine edilen üretici kooperatifleri daha etkin ve düzenli biçimde çiftçiye hizmet götürmeye başlamışlardır. Özellikle dikey bütünleşme fonksiyonlarından olan ürün standardizasyonu, üreticilerin kooperatif sistemde yatay bütünleşmeleri sonucu gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde, kooperatifler yatay örgütlenmenin yanısıra sınırlı da olsa dikey bütünleşmeyi sağlamışlardır.

1920 lerde buğday, pamuk, tütün, patates v.b. üreten üreticilerin kooperatifleşerek eyalet düzeyinde, bölgesel ve ulusal düzeyde yatay örgütlemeye gittiklerinde daha güçlü olacakları ileri sürülmüştür. Bu plan bir dereceye kadar dikey bütünleşmeyi içeriyorsa da, arzın kontrolü için yatay bütünleşmeye daha çok önem verilmiştir. Bu plana göre 1924 de yüzbinlerce çiftçi kooperatiflere ortak olmuşlardır. Daha sonraki yıllarda ise, yeni bölgesel kuruluşlar oluşturulmuş ve lokal kooperatiflerin çoğu bunlara ortak olmuşlardır.

Kooperatifler tarafından yatay bütünleşme genellikle federasyon yolu ile gerçekleştirilir. Federasyon belli sayıda kooperatifin ortak bir yönetim altında belirli amaçlara ulaşmak için gönüllü olarak bir araya geldikleri demokratik bir kuruluştur.

Gevşek bir federasyon sınırlı bir yatay bütünleşmeyi temsil edebilir. Güçlü bir federasyon daha ileri düzeyde bir bütünleşmeye ve merkezi bölge kooperatifi ise birbirine benzer çok sayıda kooperatifi içerdiği için, daha sıkı bir bütünleşme biçimine sahiptir. Merkezi kooperatif lokal dağıtımın bütün aşamalarını kontrol ederek, çiftçilere hizmet görebilir.

Federasyonların piramidi, bölgesel düzeyden ulusal düzeye kadar yatay örgütlenirken, koordinasyon yoluyla yüksek düzeyde bir dikey bütünleşmeyi de gerçekleştirebilir. Çünkü birbirini izleyen farklı faaliyetlerin kontrolü ve karşılıklı bütünleşmelerin izlenmesi üyelerce olasıdır. Bu şekilde federasyon, çiftçilerin kooperatiflerini yatay ve dikey olarak bütünleştirmelerine ve bütünleşmiş kooperatiflerin kontrolüne olanak verir. Kooperatiflerin dışındaki entegre kuruluşların kontrolü, onları kuran müteşebbislerce veya küçük bir sermayedar grubu tarafından yapılır. Federe kooperatif genellikle tabandan yukarıya doğru örgütlenmeyle oluşur.

Federe kooperatifin yönetim kurulundaki her üye bir bölge kooperatifine karşı sorumlu ve bölge kooperatifinin yönetim kurulu üyeleri lokal kooperatiflere karşı sorumludur.

Bu şekilde çiftçiden merkezi kooperatifin üyesine doğru bir kontrol zinciri oluşmuştur. Şirketlerde yönetim ise sermayedarlara karşı sorumludur.

Tarım kooperatifleri yatay olarak bütünleştiklerinde, genellikle hizmetlerini de çoğaltarak güçlenirler. Hizmetlerin çeşitlendirilmesi genel yönetim giderlerini azaltarak, ortakların risturnlarını artırabilir. Örneğin, bir çok ülkede alım kooperatifleri ise önce çiftçiye yem, tohumluk ve gübre sağlama ile başlamışlardır. Federasyonlar bu kooperatiflerin hizmetlerini etkinleştirebilmek için, onların örgütlenmelerine yardımcı olmuşlar ve daha sonra bu hizmetler geliştikçe tarım makinaları, akaryakıt temini, hatta ürünün pazarlanması gibi hizmetler bile alım kooperatiflerince yerine getirilmeye başlamıştır. Aynı şekilde pazarlama kooperatifleri de alım veya diğer konularda hizmet yaparak, çalışma konularını çeşitlendirmişlerdir. Bu kooperatifler ortaklarına kredi sağlamak, girdi temin etmek gibi faaliyetlerin yanı sıra, işledikleri ürün sayısını ve çeşidini de çoğaltarak

tüketicilere daha iyi hizmet etmeye çalışmışlar ve bu yolla genel giderlerini azaltmışlardır. Örneğin, Norveç, İsveç ve Danimarka'da en büyük tek amaçlı kooperatif girişimlerden süt üreticileri kooperatiflerinde mamul sayısı giderek artmaktadır. Norveç'de, 200 ün üzerinde peynir çeşidi, 10 yakın içme sütü nevi vardır. Bu kooperatifler sütü pazarlamanın yanında çiftçiye kredi ve girdi de sağlamaktadır.

Kooperatiflerde fazla çeşitlendirmeye gitmek, bu hizmetlerin hiçbirinin etkin biçimde yapılmamasına yol açabilir. Aynı şekilde aşırı uzmanlaşma o kooperatifin faaliyetlerini fazlasıyla sınırlayabilir ve masrafları düşürme, ortaklama daha iyi hizmet götürme olanakları ortadan kalkabilir.

Kooperatifde çeşitlendirme çoğaldıkça, faaliyetleri dikey olarak bütünlemede belirli ürün veya girdiler dışında güçleşir. Örneğin, reklam, araştırma ve muhasebe çok amaçlı kooperatife uyum sağlayabilir. Ancak tedarik ve imalat konusunda bir kaç girdi veya üründen fazlası üzerinde çalışmak zordur. Bir alım kooperatifi, ancak bir kaç girdinin büyük miktarda imalatını ve dağıtımını düzenli biçimde başarabilir.

Kooperatifçilik hareketine tarihsel açıdan bakıldığında, ilkönce birbirine benzer birimlerin (lokal kooperatifler) bir federasyon çatısı altında yatay olarak bütünleştikleri görülür. Kuşkusuz bu ilk aşamada dahi bir derece dikey bütünleşme vardır. İş hacmi genişledikçe, hizmetlerin çeşitlendirilmesi ile kooperatifin günü arttırılır veya toptancılık, taşıma, araştırma, reklam veya imalat gibi fonksiyonları yürüterek dikey olarak kooperatif geliştirilir. Dikey bütünleşme ile, kooperatifin etkinliği arttıkça, üyenin kooperatiften sağladığı yararlar da artar ve yeni üyelere kavuşulur. Sonuç olarak daha fazla yatay bütünleşme hareketi görülür.

Büyük ölçekli sanayi kuruluşları ekonomiye hakim oldukça, yatay ve dikey bütünleşmeye doğru olan eğilim dayanılmaz biçimde artmıştır. Güçlü ve bütünleşmiş özel şirketlere karşı kooperatifin yarışabilmesi, ancak etkin bir integrasyonla olasıdır.

Bugün yatay bütünleşme gelişmiş ülkelerin, çoğunda yavaşlamış durumda iken, az gelişmiş ülkelerde ise yeni başlamıştır. Lokal kooperatiflerin bölgesel federasyonlarda toplandığı koşullarda bile, yeni kooperatiflerin kurulup, mevcut federasyonlara katılabileceği bir çok yeni alanlar vardır. Aynı zamanda, bugün savurganlık doğuran ikilemlere ve yüksek maliyetlere yol açan kooperatifler arası

yarışmalar da görülebilmektedir. Bu nedenle, şimdiki federasyonlar veya merkezileşmiş kooperatifler arasında da belirli bir dereceye kadar birleşme beklenebilir.

Lokal düzeyde yatay bütünüleşme gerçekleştirildiğinde, bazı bölgelerde lokal kooperatifler ölçek ekonomilerin yararlarından faydalanılacak biçimde birleştirilebilirler. İşletme masraflarını azaltmak ve etkinliği artırmak için lokal kooperatiflerin ne şekilde birleştirileceğine ait çok sayıda araştırma yapılmıştır.

Etkin bir bütünüleşme salt ekonomi faktörlere bağlı değildir. Araştırmalar olanakları gösterse de, kooperatifdeki ilgisizlik ve isteksizlik bütünüleşmeyi önleyebilir.

Tek başına yatay bütünüleşme gereksiz bir harekettir ve kooperatifleri kendilerine çok yararlı olabilecek dikey genişlemelerden alıkoyabilir. Kooperatifin gelişmesi için birer araç olan yatay ve dikey bütünüleşme, kazma ile kürek gibidirler. Örneğin, bölgesel bir alım kooperatifi yem, gübre, tohumluk ve tarım makinaları konusundaki faaliyetlerini yatay olarak bütünüleştirebilirse, ham madde tedariki, imalat, dağıtım ve araştırma yoluyla dikey bütünüleşme hareketinden de büyük başarılar sağlayabilir.

### 3. Dikey Bütünüleşme :

Üretim ve (veya) pazarlama sürecinin birbirini izleyen iki veya daha çok sayıdaki farklı aşamalarının bir yönetim altında birleştirilmesi olarak tamamlanan dikey bütünüleşmede kooperatifler, üretim girdilerinin satın alınmasında geriye, pazarlama ve işlemede ileriye doğru bir genişleme hareketi gösterirler. Kooperatife ortak olan çiftçinin sahip olduğu tarım işletmesi bütünüleşmenin üretim aşamasını oluşturur.

Dikey bütünüleşmenin doğuşu tarım işletmesinin ekonomik yapısından kaynaklanmaktadır. Küçük çapta bir işletme birimi salt kendi başına dikey bütünüleşmenin avantajlarından yararlanamaz. Böyle bir işletmenin ek yatırımlara girişerek, uzmanlık isteyen pazarlama veya alım faaliyetlerine girişmesi bu işde optimal işletme büyüklüğüne gereksinim duyulduğundan ve özel ekipman ve hizmet istediğinden ekonomik olmaz. Yakındaki diğer tarım işletmeleri ile birleşerek (yatay birleşme) kooperatif kurulduğunda, çiftçiler dikey birleşmenin sağlayacağı avantajlardan da yararlanma olanağı bulurlar.

Çiftçiler küçük biçimler halinde sattıkları veya satın aldıkları malların fiatlarına önemli bir etkide bulunamazlar. Bu nedenle, bü-

yük firmaların olumsuz yarışma koşullarından ve monopolden kurtulmak için kooperatiflerde güçlerini birleştirirler.

Çiftçi dikey olarak kooperatifler kanalıyla üretim faaliyetini bütünüleştirirken, amacı gelirini en büyükmektir. Dikey bütünüleşmenin sağladığı kazançların nedenleri kısaca şöyledir :

Pazara mal yollarken firmadan firmaya olan mal akışlarında meydana gelen ve birbirini izleyen satış, alış ve diğer aracı masraflarının çoğunun dikey bütünüleşmenin sağladığı tasarruflar ile önlenmesi önemli bir avantajdır. Başka bir deyişle, pazarlama sistemine yön vererek, bazı ikilemlerin ve savurgan uygulamaların ortadan kaldırılması olasıdır.

Dikey bütünüleşme birçok firmaları üretim faktörlerini daha iyi kullanmaya ve böylece masrafları azaltmaya sevkeder, üretim - pazarlama zincirinin değişik şemalarında işgücünün daha etkin biçimde kullanılması ve uzmanlaşma sağlanabilir.

Dikey bütünüleşmenin sağladığı bir avantaj ise, bir aşamadaki üretim veya dağıtımın diğer aşamalardaki ihtiyaçlar dikkate alınarak ayarlanabilmesidir. Bu şekilde, birbirini izleyen üretim faaliyetleri daha etkin biçimde yürütülebilir. Özellikle, tarımsal pazarlama kooperatifleri kalitenin fiyata etkisini daha yakından izleme olanağı bulduklarından, çiftçileri nitelikli üretime özendirici önlemler alabilirler. Üreticiler, bütünüleşmiş kooperatiflerinde üretilen nitelikli ürünler, özel hizmetler ve tanınmış marka veya isime sahip ürünlerin satışından daha çok kazanç sağlarlar. Alım kooperatiflerinde bütünüleşme ile çiftlik girdilerinin nitelik ve bileşimi daha yakından kontrol edilebilir.

Tarımsal pazarların dikey bütünüleşmesi, tarım ürünlerinin üreticilerden tüketicilere akışını da kolaylaştırır, ürünleri pazarlama kanallarında hareketlendirecek fiyat düzenlemeleri gecikmeksizin ve zamanında yapılabilir. Bütünüleşmemiş pazarlama sistemindeki gevşek bağlar, başlangıçta fiyat ayarlamasını boşlukta bırakabilir.

Dikey bütünüleşme, monopolün güçlendirilmesi, yarışmanın ortadan kaldırılması, hammadde girdilerinin garantisi gibi avantajlarda sağlar.

Bir kooperatifin faaliyetlerini dikey olarak götüreceği nokta, marjinal masrafların marjinal gelirlere eşit olduğu kârın enbüyüklendiği noktadır. Kuşkusuz bu konuda kooperatif, diğer firmalar gibi istatistik veri ve bilgilerin noksanlığı ile karşı karşıyadır. Bu neden-

le, Kooperatif yönetimleri marjinal analiz çalışmalarına daha fazla eğilmelidir.

Tek bir ürünle uğraşan ve dikey bütünleşmiş olan bir firmanın üretim-- pazırlama sürecinde 3 düzeyde (üretici, toptancı ve perakendeci) bütünleştiğini kabul edelim. Bu firmada bütün bölümler zaman başına aynı işi yaptıkları zaman, firma perakende bölümünün marjinal gelirini üretim bölümünün marjinal masrafına eşitleyecek miktarda iş hacmi ile kârın, en büyüleyecektir.

Buradan çıkan sonuçlara göre, bütünleşme tarımsal endüstri kuruluşlarında aktif ve açık bir yarışma doğuracak, bütünleşme derecesi arttıkça, tarımsal ürünlerin üretim ve arzı daha yavaş ve stabil olacaktır. Buna göre, göreceli olarak tüketiciler ürünler için daha düşük fiyat ödeyecek, pazarlama masrafları ve kârları azalacaktır. Girişim kârların azalmasına karşın, çiftçilerin toplam kârları artacaktır.

Kurumsal analiz kooperatiflerin dikey olarak nereye kadar gidebilecekleri ve potansiyelleri de dikkate alınmalıdır. Bunun en belirgin ve olumsuz örneği, Tarım Satış Kooperatiflerinin en üst yatay örgütü olan TARKO'nun hızla tüketim mağazaları açarak, kısa bir zaman sürecinde perakende düzeyine kadar dikey bütünleşmeye girişmesidir. Dikey bütünleşmenin daha önceki aşamalarını gerçekleştirilmeden bu hareketten bir başarı beklenemeyeceği doğrudur. Bugün pazarlama kooperatifleri tarihinin 100 yılı aşığı Norveç'te süt ve ürünleri konusunda toptancı düzeyinde bir kooperatif monopolü olduğu halde, henüz dikey bütünleşme perakende düzeyine inmemiştir. ve çok büyük masraf, kapasite, olanak ve ayrı bir uzmanlık yeteneği gerektirdiğinden inilme de kısa dönemde düşünülmemektedir. Esasen pazırlama kooperatifleri ile tüketim kooperatifleri arasındaki sıkı eşgüdüm, bu aşamada farklı kuruluşlar arasında bir dikey bütünleşmenin varlığına kanıt olmaktadır.

Üretim - pazarlama veya (satınalma) sürecinde daha ileri aşamalara varabilmek için, kooperatifin yeterli iş hacmine sahip olması, arızık faaliyetlerde birim maliyetlerin düşük tutulması gerekir. Bu konu, büyük ulusal pazarlama geniş biçimde girilmek istendiğinde özellikle zorunlu olmaktadır.

Bütünleşmenin tarihsel gelişimi incelendiğinde, kapsamlı bir yatay bütünleşmenin dikey bütünleşmeden önce başladığı görülür.

Bütünleşmede nereye kadar gidileceğine karar vermede mevcut yönetim yeteneği ile yönetimin gelecekteki potansiyeli önemli rol

oynar. Dikey bütünleşme merdiveninde yukarıya doğru atılan her adımda, yönetimin ek bilgi beceri isteyen yeni ve genellikle daha kompleks faaliyetlere girişmesi gerekir. Üretim sürecinin bir aşamasında uzmanlaşmış pazarlama veya alım kooperatiflerine göre, bu çok yönlü faaliyetlerin eşgüdümünü sağlamak için daha fazla yönetsel yeteneğe gereksinim vardır. Pek çok kooperatifin yönetimi hazırlıksız olduklarından buna ayak uydurmamış ve sonuçta bütünleşmeden beklenen tasarruflar gerçekleşmemiştir.

Finansman ve risk sorunu, dikey bütünleşmede kooperatiflerin gideceği yeri belirlemede önemli role sahiptir. Özellikle işletme sermayesi açısından, bütünleşmiş firmada daha fazla sermayeye gereksinim duyulur. Ürünün pazara akışındaki aşamalar sayıca fazlaysa, ürünün çiftçi tarafından teslimi ile parasının alınması arasında da daha uzun bir süre olacak demektir. Buna göre, uzayan pazar aralığında bu ürünlerin finanse etmek için daha çok sermayeye ihtiyaç duyulacağı için, zaten kooperatiflerde güç ve yavaş olan sermaye temini nedeniyle, bütünleşme oranı finansman gücünü aşmamalıdır.

Ortak ilişkileri de bütünleşmeye etki yapar. Ortaklar ek hizmetlerden gereği gibi yararlanıyorlarsa, genişlemeye ayak uyduruyorlar demektir ki, bu avantajlı bir durumdur. Ürün satışının daha etkinleştirilmesi için lokal kooperatiflerin bir kısım yetki ve sorumluluklarını yatay üst örgütlere devretmesi gerekir ki, bu her zaman olası olmayıp, bazı lokal kooperatif üyeleri büyütülen kooperatife karşı kuşku duyarlar.

Tarımsal pazarlama ve alım faaliyetlerini iyileştirmek için, dikey bütünleşme yoluyla yapılabilecek çok şey vardır. Bütünleştirme genişledikçe, Kooperatifler çiftçilerin ekonomik durumlarını iyileştirmede daha önemli role sahip olurlar.

---

#### KAYNAKLAR :

- 1 — Abrahamsen, Martin. A.- Claud L. Seroggs : Agricultural Cooperation, Selected Readings, University of Minnesota Press, Minneapolis 1963 s. 356 - 417.
- 2 — Barr ,Wallace, : Discussion on «The Role of Cooperatives in Vertical and Horizontal Integration in Agricultural Production and Marketing» Chicago 1968.

- 3 — Kirsch, O. C. : «Vertical Cooperation among agricultural Producers in Western Europe and in developing countries.» Publications, Research Centre for International Agrarian Development No : 5, 1976, s. 129.
- 4 — Marton, J. : Integrating agriculture, World Agricultural Economics and Rural Sociology Abstracts 1979 vol. 21 No : 2, s. 62.
- 5 — Nesheim, Nils K. : Storproduksjon og vertikal intergrasjon i Jordbruket (Large scale production and Vertical Integration in Agriculture) Norges Landbrukshøgskole, melding nr. 22 april 1964, s. 105 - 108.
- 6 — Wals, Richard G. : «The Role of Cooperatives in Vertical and Horizontal Intergration in Agricultural Production and Marketing,» seminar paper on Agricultural organization in the Modern Industrial Economy, NCR-20, Chicago, April 1968.

# **Federal Almanya'da Kooperatif Sistem**

**Yazan : Kurt NOVEN**

**Çeviren : Ali RODOPLU**

# İÇİNDEKİLER

Kooperatıfçılığın temel ilkeleri

Kooperatifleşmeyi zorunlu kılan ekonomik ve sair faktörler

Kooperatif sisteminin tarihçesi

Alman kooperatıfçılığının öğretilmesi ve geliştirilmesi

Raiffeisen köy kooperatifleri

Esnaf kefalet kooperatiflerinin bölgesel fonksiyonları

Yeni teşkilâtlanma — Yeni fikirler

Kooperatiflerin yapısı ve teşkilâtlanması

Alman kooperatiflerinden bazı sonuçlar ve rakkamlar

Halk ve Raiffeisen bankalarının faaliyetleri

Raiffeisen kooperatiflerinin tarımdaki etkinlikleri

Tarım makina organizasyonu

Emtea ve hizmet kooperatifleri

Ev yapı kooperatifleri

Tüketim kooperatifleri

## KOOPERATİFCİLİĞİN TEMEL İLKELERİ

Kooperatıfcılığın başlıca amacı, ortaklarının ortak amaç ve ortak yararlarını korumak ve kollamaktır. Ortakların yararlarını tayin ve tesbit eden ana ilkeler, Kooperatiflerin Anütüzüklerinde yer alır, Her üye, Kooperatifin hissadarıdır ve müteşebbis risklerine Anütüzükte belirtilen oranda katılır. Kooperatif faaliyetler öncelikle iyi niyet ve karşılıklı yardıma dayanır. Bu fikirin ışığı altında, kişilerin birbirlerine yardım etmeleri neticesinde elde edilecek kazançtan neticede yine ortaklar yararlanır.

### Kooperatıfcılığın Ana Prensipleri;

- Kendi kendine yardım,
- Kişisel sorumluluk duygusu, ve
- Kendi kendini idare,

olmak üzere üç başlık altında toplanır.

Mamafi, sözkonusu terimlerin değişik tefsiri de yapılmaktadır. Kooperatiflere, üçüncü şahısların yardımını kesinlikle reddeden görüşler olduğu gibi, Devletin ve toplumun yardımını lüzumlu ve zararı gören görüşler de vardır.

Her iki halde de, başta gelen en önemli prensip, kendi kendine yardım prensibidir. Kooperatıfcılığın sağladığı bütün kolaylık ve yararlar (her üyenin ayrıca ekonomiye olan kişisel katkısı dışında) bu amaç için kullanılır. Kooperatif faaliyetlerde, tüzükte belirlenen faaliyet konuları dışına çıkmaz. Devre sonunda meydana gelen kâr, ortaklara doğrudan doğruya dağıtılır. Kârın ortaklara dağıtılmayan kısmı da yine ancak, ortakların yararına olmak üzere Kooperatifin ortak amaçlarına sarf olunur.

## KOOPERATİFLEŞMEYİ ZORUNLU KILAN EKONOMİK VE SAİR FAKTÖRLER

Modern Kooperatificilik sistemini, 19 uncu asrın ekonomik zorlukları doğurmuştur. Endüstrinin gelişmesi ve erken gelen Kapitalist sistem, ekonomik ve sosyal alanda geniş ölçüde değişiklikler meydana getirmiştir. Ekonomik ve sosyal alanda meydana gelen hızlı değişiklikler, kırsal kesimde yaşayan halkın, esnaf ve sanatkâr ile işçilerin sıkıntılarının giderek artmasına sebep olmuştur. Sermaye ve Endüstri, ücret ve fiyatları etkisi altına almak suretiyle yıllarca kredi sistemi ile ticarete ve özellikle tüketim maddesi satış mağazalarına hakim olmuştur. Sermaye ve endüstrinin kendilerine olan olumsuz etkilerini tesirsiz hale getirmek için kırsal kesimde yaşayan halk, birleşmek lüzumunu duymuş, kendi kendi kendine yardım ve karşılıklı güven esasına dayanan ortak amaçlı ve ortaklarının yararlarını ön plânda tutan ortaklıklar kurma yoluna girmişlerdir.

Bu gelişmeler bundan takriben 150 yıl kadar evvel ceryan etmiştir.

Bugün bilinen bütün Kooperatif çeşitleri, 19 uncu yüz yılın ortalarından itibaren, İngiltere, Almanya ve Fransada mevcuttu. Bu Kooperatifler, Kapitalist Sistemin orta sınıf üzerindeki baskının azaltılmasında önemli rol oynamışlardır. Ziraat ve esnaf - sanatkâr erbabı (orta sınıf) öncelikle üretim, satış ve kredi Kooperatiflerini geliştirmeye yönelmiştir.

Bu devrede, Kooperatifleşmeyi geliştirmek için işçi ailelerinin de Kooperatiflerin sağlamakta olduğu fiat avantajlarından yararlandırmaları yoluna girilmiştir.

Daha sonra, Kooperatif Tasarruf ve Kredi Bankalarının yanısıra Ev Yapım Kooperatifleri de kurulmuştur. Birlikte hareket etmenin ekonomik yararlarının anlaşılması, Kooperatificiliğin hızla yayılmasını sağlamıştır. Bu gelişmelerin öncüleri, Kooperatificiliğin temel felsefesini geliştirerek pratik başarı yollarını bulmuşlardır. Onlar, kâr amacı taşımayan ve bir merkezden sevk ve idare edilmeyen bir teşebbüsün başarıya ulaşamayacağı yolundaki iddiaların aksini ispat etmişlerdir. Bir müteşebbisin Kooperatifin kurulmasında önemli rolünün olduğu inkâr edilemez. Özel teşebbüsün başarılı olması, kârın anonim sermayeye eklendiği veya yalnız Şirkete aktığı ve toplum yararının ikinci derecede sayıldığı hallere bağlı değildir. Riskin, işin, ve elde edilecek kârın üyeler arasında âdil esaslara göre eşit bir

şekilde dağıtılması, kârdan dağıtılmayan kısmın da yine ortakların yararlarına olmak üzere Kooperatif teşebbüsün ortak amaçlarına sarfolunması, Kooperatifçilik hareketlerinin başarıya ulaştığını ekonomi ilminin kuralları göstermiştir. Böylece, bu fikirlere ideal bir kavram geliştirmek suretiyle, birbirinden farklı fikrî politik teoriler doğurmuştur. Muhafazakâr ve Liberaller ile Kominist ve Sosyalistler de (tamamen farklı amaç ve sistemlere sahip olmalarına rağmen) bu teorilerin hemen hemen aynısını uygulamışlardır. Yine bu dönemde, Sosyal Reformcular ve Ulusal Ekonomistlerin yanısıra, geçmişteki kuruluşlara benzeyen Kooperatif çeşitlerinin varlığı da saptanmıştır. Âdil bir ekonomik sisteme dayanan ideal Sosyal düzenin temsil edildiği «Utopian» romantiklerin eserlerinde bu konuda hatırı sayılır telkinlerin yapıldığı görülmektedir.

Bütün bunlar, sonunda ideal temellere dayanan modern Kooperatifçilik sisteminin doğmasını gerekli kılan fikir ve düşünceler getirmiştir. 19 uncu yüz yılın başlarından itibaren meydana gelen ekonomik ve sosyal gelişmeler neticesinde, Kooperatif çeşitleri artmıştır. Çok geçmeden Kooperatifler, üyelerine ekonomi biliminin temel esaslarını da öğretmişlerdir. Bugün, Kooperatif teşekküllerin amacı, kendi kendine yardım prensibini en iyi şekilde uygulamak suretiyle üyelerine hakları olan refahı sağlamak, dar gelirlilere yardım etmektir. Bu durum, ekonomik ve sosyal yaşantının her safhasında varlığını hessettirmektedir. Fazla yaygın olmamakla beraber, Endüstriye temayül belirlileri görünmeye başlamıştır. Son yıllarda, bazı Kooperatif teşekkülleri için Endüstri ortaklık çekici görünmeye başlamıştır. Federal Alman Cumhuriyetinde mevcut olan 9 milyon üyeli, 12,000 kooperatif teşekkül, (bu rakamlara inşaat sektörü dahil değildir) bütün dünyadaki Alman orijinli 80,000,000 milyon üyesi olan 500,000,000 adet kooperatif teşekkül kadar ekonomik önem taşımaktadır.

### KOOPERATİF SİSTEMİNİN TARİHÇESİ

İnsanlığın ekonomik ve sosyal kalkınmasının tarihi gelişim içinde önce, kabile, köy veya cemiyet halindeki topluluklar tarafından başlatıldığını görüyoruz. Bu toplulukların başlangıçta bir araya gelmelerinin esas amacı, kendilerini her türlü düşmana karşı koruma idi. Bunlar zamanla bugünkü mevcut kooperatif çeşitlerinin çekirdeğini oluşturmuşlardır.

İşbirliğinin ilk örnekleri, kabilelerin önce ev, tarla ve genel anlamda da ziraatta oluşturdukları yardımlaşma cemiyetlerinde görülmektedir. Köylerde oluşturulan cemiyetler, komşuların birbirlerine

yardım etmelerini sağladığı gibi, toplum yararına hizmet vermek üzere, alım satım merkezlerinin kurulmalarında da önyak olmuştur. Zamanla bu işbirlikçiliği üretilen ürünlerin depolanması ve pazarlanması gibi işlemlerde girişerek, topluma daha büyük kolaylık ve yararlar sağlamıştır.

İlk teşkilâtli kooperatif sistemi 12 inci yüz yılda önce Almanya ve Fransada Esnaf Birliği (Loca) şeklinde kurulmuştur. Bu birlikler, Esnaf ve Sanatkârın ihtiyaç duyduğu malzeme ve aletlerin satın alınmasını sağlamak üzere, teşkilâtlandırılan grupların iç ve dış çıkarlarını temsil etmiş ve Ortaçağ çiftçi ailelerinin mal ve hizmet üretimi alanlarındaki işbirliğini geliştirmiştir.

Esnaf teşekkül ve Birlikleri, bu çağlarda büyük önem taşıyordu. İlk defa İslâm ülkelerinde kurulmuş olan sözkonusu Esnaf Birlikleri (Localar) Ortaçağlardan günümüze kadar bütün Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Bunların içinde en çok ilgi çeken tacirlerin kurmuş olduğu Birlikler olmuştur. Bu çağlarda gerek münferid tacirlerde ve gerekse birliklerde alım ve satım karşılıklı güvene dayanıyordu. Alım ve satıma kolaylık sağlamak üzere, ticari ve sosyal amaçlı, herkesin bir arada bulunmasını temin için toplantı yerleri, giyim eşyası ve gıda pazarları ile ticaret merkezleri oluşturulmuştur. Yine bu çağlarda ticaret bir dereceye kadar kooperatificilik anlayışı esasına göre yapılmakta, Deniz ve Kara yolu ile yapılan ticari amaçlı seyahatlerin münhasıran Kooperatif Seyahat acentaları vasıtasıyla yapılmasına özen gösteriliyordu. En başarılı Ticari Birlik olarak tanımlanan Alman Hanseatic League Birliği, 13 üncü yüzyıldan 17 inci yüzyıla kadar olan dönemde Orta ve Kuzey Avrupada meydana gelen ekonomik gelişmede önemli fonksiyon ifa etmiştir. Gotland ve Brügge arasındaki başlıca ticari şehirler ile Baltık Denizinden Kuzey Denize kadar uzanan alan tamamıyla Hanseatic Birliğinin hakimiyeti altında olduğu gibi, büyük bir alan içinde olan, Clongo, Breslau, Craçan ve Novgorod gibi büyük şehirler de yine bu Birliğin tesir sahası içinde idi. 15 inci yüzyılda, Alman Hanseatic Ticaret teşekküllerinin 160 şehir ve kasabada faaliyette bulunduğu biliniyordu. Ticaretteki bu gelişme, malların batı ile doğu Avrupa arasında alım ve satımına imkân hazırlayarak Endüstri malları üretiminin hızla artmasını sağlamıştır.

Endüstriye geçişin arifesi olarak gördüğümüz bugünkü gelişmeleri Avrupa daha 1785 yıllarında tamamlamıştır. Makinalı üretim önplâna geçince, kârlılık artmış, fabrikalar her tarafta kurulmaya başlamıştır. Binlerce insan; yeterince tatmin edilemeyen ziraat işçileri Endüstri alanına akın etmiştir. Bu durum, sosyal ve ekonomik so-

runları her geçen gün artan, elverişsiz yaşam koşullarını içeren evlerde ve kirli Endüstri bölgelerinde yaşamak zorunda olan, halk topluluklarının oluşmasına yol açmıştır. Teknolojik gelişme, faydaları ile birlikte olumsuz unsurları da beraberinde getirdiğinden, Endüstri devrimi kısa bir müddetten sonra, sermayesi ancak emeği olan çalışanların mevcut hak ve hürriyetlerinde kısıtlamalar da yaparak, onları daha büyük yoksulluklara sürüklemiştir. Daha sonra, 1830 ilâ 1850 yılları arasında Fransa, İngiltere ve Almanya'da fikir adamları belirlemeye başlamış ve bunlar insan hakları konusundaki politik ve fikri münakaşaların dışında tecrübeden de kuvvet alarak, karşılıklı yardıma dayalı ekonomik ve sosyal amaçlara yönelik Kooperatif Birliklerinin doğmasına önayak olmuşlardır.

Karşılıklı yarar esasına dayanan bu teşekküllerin kurucularının öncüleri olarak; Fransada Saint - Simon ve Fourier, İngilterede Owen ve Almanyada da Huber, Raiffeisen ve Schulze - Delitzch,i görüyoruz.

### **ALMAN KOOPERATİFCİLİĞİNİN ÖĞRETİLMESİ VE GELİŞTİRİLMESİ**

Modern Kooperatıfcilik hakkındaki düşüncelerin dünya çapında bir gelişmeye ulaşması hamlesi, Almanyada 19 uncu yüzyılda başlamıştır. Geniş çaptaki bu gelişmeler, her münferid sistemin devamlı eğitim ve geliştirilme programına tabi tutulması sonunda elde edilmiştir. Elde edilen bu gelişmeleri daha da ileriye götürmek için, yeni bilgilerin uygulanmasına 130 senelik dönem içinde büyük önem verilmiştir. Bu başarıların sağlanmasında her türlü tecrübeden yararlanılmıştır. Bu sonuca, Kooperatif sektöründe ilk Alman teorist olan Victor Aime Huber'in (1800 - 1869) eserlerindeki fikirlerden varıyoruz. Victor Aime Huber, Ekonomik ve Endüstriyel teşekküller vasıtasıyla dahili toplu yerleşim fikrini ilk defa ortaya atan teoristlerdendir. Onun en önemli eseri «Ekonomi Birlikleri ve iç yerleşim yoluyla çalışan sınıfların kendi kendine yardımı» konulu eseridir. Victor Aime Huber'in, insan hasiyetinin bir gereği olarak tasarladığı ve işçi topluluklarının yerleşim sahaları olarak düşündüğü geliştirilmiş şehir plânları, 20 inci yüzyılda tasvip görerek uygulama alanına konmuştur. O, bu şekildeki işçi topluluklarının oluşturacakları teşekküllerin kefaletinin, tüketim ve yapı kooperatiflerinin birleşmesiye daha gücü birlik kooperatiflerini meydana getireceği fikrini savunmuş ve böylece, kurulacak işçi yerleşim merkezlerinin, ferdlerin bütün ihtiyaçlarını oturdukları evlerinin yakınındaki kooperatiflerden kolaylıkla ve uygun fiatla temin edebileceklerini düşünmüştür. Huber'in kooperatıfcilik konusundaki

görüşlerinin, Almanyada kooperatificiliğin çığır açanı (öncüsü) olması bakımından kendinden sonra gelenlere doğru yolda ilerlemek imkânını hazırlamıştır. Alman Kooperatificilik sisteminin «babaları» olarak bilinen Friedrich Wilhelm Raiffesen (1818 - 1888) ve Herman Schulze - Delitzch (1808 - 1883) ilk girişimlerinde başarılı olmuşlardır.

Raiffeisen 1847, 1848 ve 1854 yıllarında batı bölgesinde ilk tüketim kooperatiflerini, 1862 yılında da ilk köy kredi kooperatifini kurmuştur. Başlangıçta bir hayır cemiyeti olarak kurulmuş bulunan Raiffeisen Kooperatifleri, sonradan kendi kendine yardım prensibinin büyük ölçüde uygulandığı günümüzdeki tarım kredi kooperatiflerine dönüşmüştür.

Schulz - Delitzch ise, Endüstriyel Kooperatificiliğin geliştirilmesine yönelmiştir. Bu türden olan ilk ham madde kooperatifini 1849 yılında kurmuştur. Daha sonra, Esnaf ve Sanatkârın kredi kooperatifi olan ve ticaret bankaları ile de sıkı işbirliği yapan, «Volksbanken» Halk Bankalarının yaygın bir şekilde kurulmasını sağlamıştır. Fakat, bu dönemde nedense, malların satışı, pazarlanması, ve sigorta hizmetleri ile okul levazımatı temini vb. gibi konular üzerinde hiç durulmamıştır.

Raiffeisen ve Schultz kooperatificilik konusundaki faaliyetlerini değişik yönlerde sürdürmüşlerdir. Ayrı yolda geliştirilen Tarımsal ve Endüstriyel kooperatificilik arasında uzun süre irtibat sağlanamamıştır. Alman kooperatifleri zaman içinde çok değişikliklere uğramış, bir çok yeni teknolojik bilgi ve pratik tecrübeler, yararlı taleplerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bazı başarısızlıklarına rağmen, bugünkü Tarım ve Esnaf Kefalet kooperatiflerinin gelişmesinde bu iki kooperatificinin katkıları çok büyük olmuştur.

Sonuçta; ana yapı ve konularında, büyük değişmeler meydana getirmemekle beraber, bugün bu iki grup organik birleşmeye varacak şekilde birbirleriyle çok yakın ve sıkı işbirliği meydana getirmişlerdir.

### RAİFFEISEN KÖY KOOPERATİFLERİ

Raiffeisen sisteminin esasını mahalli kooperatif tipi teşkil eder. Bu kooperatif tipinin başlıca karakteristiklerine gelince;

- Bütün şubelerinin mümkün olması halinde bir çatı altında toplanması,

- Mahalli ve köy topluluklarının faaliyet alanlarının sınırlandırılması, başlıkları altında toplanmaktadır.

Bütün şubelerin bir çatı altında toplanması aşağıda belirtilen kolaylık ve avantajları sağlamaktadır.

Bir defa hizmetin daha çabuk ve az masraf ve emekle görülmesi mümkün olacak, şevk ve idarede etkinlik ve başarı yüksek olacaktır. Böyle bir Birleşmeye gidilmekte;

- Tohum ve yem alımları ile tarımsal ürünler için ambar ve mahalli ekipman ve alât edavat merkezlerinin kurulması,

- Üretilen ürünlerin manipilasyonu, depolanması, muhafazası ve pazarlanması,

- Tarımsal Kooperatiflerin geliştirilmesi ve idamesi için, lüzumlu tarımsal makina, traktör ve nakliye araçlarının bakımı ve kontrolü merkezlerinin kurulması,

Raiffeisen sigorta grubu acentelikleri kurulması,

gibi ortaklarının her türlü ihtiyaçlarını zamanında, kolaylıkla ve makul masrafla karşılama imkânarı hazırlanmış olmaktadır.

Böyle bir Birliğin, münferid bir kooperatife nazaran ortak adedini daha hızlı artırma şansı yüksek olduğu gibi, finansman imkânı ve hacmi de geniş olacaktır. Mahalli ve köy topluluklarının faaliyet alanlarının sınırlandırılması da aynı derecede önem taşımaktadır. Zira, böyle bir sınırlama ile birbirini çok iyi tanıyan yakın komşular birbirine zencirleme kefil yapılmak suretiyle riskin dağıtılması imkânı doğmaktadır. Bu husus ise, Raiffeisen sisteminin en önemli unsurlarından biridir. Kendi kendine yardım prensibi ve karşılıklı güven ilkelerinin uygulanması neticesinde ticari karakterli kooperatifciliğin gelişmiş olması, tarımsal karakterli mahallî kooperatiflerin Birlikler halinde bir çatı altında gelişmelerine engel teşkil etmemiştir. Raiffeisen sisteminde başlangıçta fahri olarak görülen hizmetler, bugün tam gün çalışma esasına göre Müdür ve hizmetlilerden oluşan ehliyetli bir kadro tarafından yürütülmektedir.

### ESNAF KEFALET KOOPERATİFLERİNİN BÖLGESEL FONKSİYONLARI

Schulze - Deltzch mahalli sınırlamalara gitmeden ticari sektörde sayısız ihtisas kooperatiflerinin kurulmasını sağlamıştır. Bunun endüstriyel ekonomiye etkisi büyük olmuştur. Bugün, Federal Alman

Cumhuriyetinde 125 değişik mevzuda faaliyette bulunan esnaf ve sanatkâr teşekkül mevcuttur. Buna ilâveten aynı şekilde faaliyette bulunan 40 adet de ticaret makina kuruluşu mevcuttur. Özel kooperatiflere olan fazla istek bundan gelmektedir. Mantiki olarak, maron-gozlar meselâ; lehimciler, çilingirler veya gıda maddeleri ticareti yapanlardan tamamen farklı malzeme, alet, makina ve yardım malzemesine gereksinme duymaktadırlar. Fakat, fırıncı teşekkülleri gibi mahalli esnafın ihtiyaçları nisbeten sınırlı tutulabilmektedir. Böylece, ortaklarının iş alât ve edavatlarını temin etmekle yükümlü kooperatif teşekküller coğrafi sınırlar dışına da satış yapmaları halinde gelişmelerini daha iyi yapabileceklerdir. Aynı zamanda; geniş bir bölgeyi kapsayan hizmet ve satış kooperatifleriyle de işbirliği etmeleri başarı şanslarını artıracaktır. Federal Alman Cumhuriyetindeki Milli Yol Trafik Kooperatiflerinin farklı faaliyetleri tipik bir örnektir. İhtiyaç duyulan mallar uygun fiatla merkezi satış mağazalarından kolaylıkla temin olunmaktadır. Kooperatif ortakları ayrıca, ihtiyaçları olan araç yağlama ve temizleme malzemesi, yedek parça, lâstik, alât takımı vb. gibi ihtiyaçlarını Federal Almanya'nın herhangi bir yerinden aynı kalite, tipte makul fiatla temin etme imkânına sahiptir. Bundan başka, Federal Kara Nakliye Merkez Kooperatifi tarifelerinin takibinde, idarecilik konularında tavsiyelerde bulunma, memurlara kurslar verilmesi gibi hususlarda da yardımcı olmaktadır. Ticari faaliyette karşılaşılan başlıca sorun, uygun faiz oranı ile kredi teminindedir. Bir çok halde elverişli teminat olması halinde normal bankalardan bu ihtiyacın karşılanması mümkün olabilmektedir. Bütün kredi müesseselerinin esas amacı bu gibi hallerde ortaklarına yardım etmektir. Özellikle «Halk Bankası» (bunların arasında Ticaret ve Nakliye Bankalarının da gösterebiliriz.) ticaret müesseselerinin, itibarına, unvanına, ödeme gücüne, işkabiliyetine itibar etmek suretiyle onlara kredi vermektedir. Kooperatif teşekkülleri ortaklarına kefil olmak suretiyle onların kredi almalarına imkân sağlamaktadırlar. Kredi temininde başta gelen faktör teminattır. Bu konuda Halk Bankası ortaklarının risklerini yüklenmek suretiyle onlara kredi temininde büyük kolaylık sağlamaktadır. Netice olarak, riskin kabil olduğu kadar dağılması esas olmalıdır. Halk bankası, çok eskidenberi bunun üzerinde durmuş ve neticede başarı da sağlamıştır. Mahalli kuruluşlar kapasite artışı meydana getirebilmek için prim sistemi uygulamasına gitmişlerdir. «Halk Bankası»nın bilhassa ticari kooperatif sisteminin yerleştirilip geliştirilmesinde büyük hizmeti olmuştur.

### YENİ TEŞKİLATLANMA — YENİ FİKİRLER

Çok kısa bir zaman içinde, Raiffeisen ve Scklze - Delitzsch te-

şekilleri çok kuvvetli iki büyük şirket oluşturmuşlardır. Fakat Alman Kooperatificiliğine şekil veren kuruluşlar sadece bunlar değildir. Meselâ; Schulze - Delitzch Kooperatificiliğın ilk gelişme yıllarında üçüncü kaynaklardan önemli teşvik görmüştür. 1851 yılında, Eczacı Dr. Bernhardi ve Terzi ustası Burman, Eilenburg'da kendi kendine yardım ve karşılıklı dayanışma esası üzerine bir kredi derneği kurmuşlardır. Bu noktadan hareketle, Schulze - Delitzch da kendi kendine yardım ve dayanışma prensiplerini esas almıştır.

Alman Kooperatificiliğini en çok etkileyen wilhelm Haas (1839 - 1913) ve Karl Kortous (1859 - 1933) olmuşlardır. Bunlar bilâhare kendilerine özgü Organizasyon biçimini geliştirmişlerdir. Tarım sektöründe Haas, Raiffeisen'den değişik bir yol izlemiştir. O, geçimini tarımdan sağlayan halk için özel bir kooperatif şekli meydana getirmiştir, ki bu şekil bir kooperatifin değişik konuları içeren değişik şubeleri vardı. Schulze - Delitzch'e zıt olan Korthous Devletten memnuniyet verici yardım gören ticari kooperatifleri kurmuştur. Uzun mücadelelerden sonra, tarımsal ve ticari amaçlı kooperatifler ile bunların Birlikleri kurulmuştur. Asrın başlarında Tasarruf Bankaları kooperatiflerin mevduat toplamaları konusunda her çareye baş vurmuşlardır. 1903 yılında iki ticari karakterli kooperatif şirketi, kendilerini korumak için yeni bir şirket kurmuşlardır. Birinci Dünya savaşı (1914 - 1918) ve daha sonraki yıllarda özellikle hisselerin bileştirilmesi suretiyle meydana getirilen teşekküller, 1920 yılında iki büyük teşekkülün birleşmesi ile Alma Kooperatif şirketinin (Schulze - Delitzch) doğmasına yol açmıştır.

Tekrar, 1905 ve 1913 yılları arasında Tarımsal kooperatifler arasında yakın bağ kurulmuş, böylece «Birleşme Programı»nın çatısı oluşmuştur. Fakat bu program istenildiği gibi geliştirilemiyerek terk edilmiştir.

Milletlerarası ekonomi krizi, iki teşekkülün tekrar birleşmesine sebep olmuştur. Nihayet onlar, 1930 yılında Reichs Association of German Co - operatives - Raiffeisen - R.V., adı altında birleşmişlerdir. Bu gelişmenin yanısıra, asrın başlarında, ticari birliklerde üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kendi teşebbüslerini kurmaya başlamışlardır. Bunların başlıcaları, kooperatif karakterli tüketim, sigorta, bina ve ev yapım teşebbüsleri idi. Benzeri kolaylıklar, bir çok meslek ve meslek harici kuruluşun birleşmesini temin etmiştir. Meselâ memur teşekkülleri, Demiryolu ve Posta işçilerinin meydana getirdikleri tasarruf ve kredi bankalarını da içeren kuruluşların, kooperatif kuruluşlara dönüşmesini sağlamıştır. Bunlar, bugünde önemlerini

korumaktadırlar. İkinci Dünya savaşından sonra, politik, ekonomik ve sosyal yapıda meydana gelen değişiklikler, ikiye bölünmüş Almanya'da kooperatificiliğin reorganizasyonu lüzumunu ortaya koymuştur. Müteakip yıllarda, halkın refahının artması, teknolojiadaki büyük gelişmeler, ihtiyaç türlerinin değişmesine vesile olmuş bu durum ise, kuruluşların yapılarının değişmesine sebep olmuştur. Esnaf Kefalet ve Tarımsal kooperatiflerin özellikle 1972 yılında çok kuvvetlendikleri görülmektedir. Bu tarihten itibaren, memleketi bir uçtan bir uca Alman kooperatif ve Raiffeisen Birliği şemsiyesi kaplamıştır. Bu dönemde aynı zamanda ihtisaslaşmış Federal teşekküller de kurulmuştur. Meselâ, şimdiye kadar ayrı teşekküller olan Kredi Müesseseleri Federal Alman ve Raiffeisen e.V. Bankaları ile birleşmişlerdir.

### KOOPERATİFLERİN YAPISI VE TEŞKİLATLANMASI

Federal Alman Cumhuriyetindeki kooperatiflerin organik yapısı 4 ana dala ayrılmaktadır.

Tarımsal Kooperatifler, Esnaf Kefalet Kooperatifleri, Tüketim Kooperatifleri, Yapı ve Mesken Kooperatifleri.

4 ana dalda toplanan kooperatifler sonradan;

- 1 — Mahalli ve Özel Hizmet Kooperatifler Birlikleri,
- 2 — Merkez Kooperatifler ve Teftiş Birlikleri,
- 3 — Üst Müesseseler ve Üst Kuruluşlar,

şeklinde örgütlenmişlerdir.

Kooperatifler dört ana dala ayrıldıktan sonra, hızlı gelişmeler göstermişlerdir. 1972 yılı başlarında, kooperatif Organizasyonunun yeniden Reorganizasyona tabi tutulması sırasında, Alman Kooperatif ve Raiffeisen Birliklerinin bütün tarımsal ve esnaf kefalet kooperatiflerinin bir örgüt (şemsiye) altında toplanması esası kabul edilmiştir. Bu Örgütlerin ihtisaslaşmış Federal Birliklerinin başlıcaları;

- Alman Halk ve Raiffeisen Bankaları Federasyonu,
- Alman Raiffeisen Birliği,
- Bilumum Satış ve Hizmet Kooperatifleri Birliği, dir.

Federal Almanyadaki tüm Yapı ve Mesken Kooperatifini ve bunların Merkez Birliklerini bünyesinde toplayan örgütünde önemi büyüktür. Tüketim Kooperatifini bünyesinde toplayan ve onların gelişmelerinde önemli fonksiyonu olan Alman Tüketim Kooperatifleri Federasyonu ile Alman Satış Birlikleri Federasyonu da bu üst örgütler meyanındadır.

Daha sonraları, kooperatifler; Kanun hakimiyetine alınarak, her kooperatif teşekkül bir üst birliğe bağlanmak suretiyle onun kontrol ve denetimine tabi tutulmuştur. Her Kooperatifin Organları;

- Genel Kurul,
- Yönetim Kurulu,
- Denetleme Kurulu'ndan oluşmaktadır.

Bu üç organı oluşturacak kişilerin kooperatife behemenal üye olması gerekmektedir. Kooperatifler Kanununun 4 üncü maddesinde yer aldığı üzere, bir kooperatifin kurulabilmesi için en az 7 üye tarafından Anatüzüğün imzalanarak (yazılı şekil zorunludur) usulüne uygun şekilde tescil edilmesi gerekmektedir. Anatüzük, bir kooperatifin amacına ulaşabilmesi için gerekli faaliyetlere imkân verecek bütün hususları ihtiva etmelidir.

### **ALMAN KOOPERATİFLERİNDEN BAZI SONUÇLAR VE RAKKAMLAR**

Federal Alman Cumhuriyeti Kooperatif Sektöründe meydana gelen en son gelişmeler;

- Bütün dallarda kapasite artışı,
- Büyük ölçüde genişleme ve sermaye devri,
- Üye sayısında hızlı artış,
- İşletmeciliğe önem verilmek suretiyle, sevki idare ünitelerinin çoğaltılması,

Birbirine bağlı mahallî Tarımsal kooperatifler çok geniş bir bölgeye yayılmıştır. Hiç bir teşekkül ve Birliğe bağlı olmaksızın faaliyette bulunan bir kısım hisse grupları istatistiklerde yer almadığından, 1973 ve 1976 yıllarına ait olan aşağıdaki rakkamlar mukayese amacıyla kullanılmıştır.

Kuruluşun Nev'i	1973	1976
Esnaf Kefalet ve Tarımsal Kooperatifler	13,791	12,193
<b>Halk ve Raiffe - isen Bankaları</b>		
a) <b>Ana bankalar</b>	5,481	5,004
(Raiffeisen Bankaları	1970 = 6,363)	
Halk Bankaları	1970 = 696)	
b) <b>Şube Bankaları</b>	19,169	19,550
(Raiffeisen Bankaları	1970 = 14,437)	
(Halk bankaları	1970 = 3,902)	
<b>Raiffeisen Kredi Kooperatifleri</b>	3,639	3,242
<b>Kredi sektöründeki diğer faaliyetler</b>		
Kredi Kooperatifleri	15	29
Kooperatif Bankaları	28	23
Demiryolu tasarruf ve borç verme Bankaları	16	16
Posta, tasarruf ve kredi cemiyetleri	21	21
Edeka Bankası şubeleri ve Bakkallar Kooperatifleri Birliği	10	10
<b>Emtea ve Hizmet Kooperatifleri</b>	8,135	6,006
Raiffeisen Emtea ve Hizmet Kooperatifleri	7,282	3,033
Raiffeisen Emte mübadele ve kredi kooperatifleri	3,639	3,242
Nakliye kooperatifleri	75	65
Sair ticari emtea ve hizmet kooperatifleri	778	908
<b>Yapı Kooperatifleri</b>	1,334	1,263

Bu rakkamlar, ana gruplardaki kooperatiflerde bariz düşlelerin olduğunu göstermektedir. Halbuki ticari karakterli kuruluşlarda bu düşmeler görülmemektedir.

Değişik devrelere ait faaliyet sonuçlarını gösteren rakkamlar, başarılı bir çalışma sağlanamadığını vurgulamaktadır. Gerçekleri en

doğru bir şekilde yansıtılabilen istatistik rakkamları, ileriye dönük çalışmalarında isabetli tedbirlerin alınmasında önemli rol oynayacaktır.

1973 - 1976 yıllarında, Tarımsal ve Esnaf Kefalet kooperatifleri 7.9 milyondan 9 milyonun üzerine yükselmiştir. Yapı kooperatifleri üyeleri de 1973 - 1977 yılları arasında 1,540,000 den 1,620,000'e yükselmiştir. Bu durum üyelerin büyük bir oranının birden fazla kooperatife ortak olduğunu göstermektedir. Bugün Federal Almanyada 14,000 kadar kooperatif olup, bunların 13 milyon üyesi vardır. Gerek kooperatif teşebbüslerde ve gerekse bu kooperatif teşebbüslerin üye adedlerinde yıldan yıla memnuniyet verici gelişmeler olmuştur.

### HALK VE RAIFFEISEN BANKALARININ FAALİYETLERİ

Uzun bir dönem dikkate alındığında, Halk ve Raiffeisen bankaları grubunun, Alman kooperatif sistemindeki gelişmelerde kuvvetli bir (Motor) itici güç vazifesi gördükleri gerçeği anlaşılır. Bu gelişmeler öncelikle üye adedinde görülmektedir. 1958 yılında, Halk Raiffeisen bankaları grubunun 3,500,000 üyesi mevcut iken, 1975 yılında bu miktar 7,500,000'e, 1976 yılında da 100,000 artışla 7,600,000'e yükselmiştir. Başlangıçta bu banka grubu daha ziyade esnaf ve tarım erbabına hizmet etmiştir. Halk ve Raiffeisen bankalarının bugün ortaklarının takriben %60'ı memur, işçi ve hizmetlidir. %20 kadarını da serbest meslek erbabı kişiler oluşturmaktadır. 1960 yılından itibaren 5'er yıllık aralıklarla yapılan araştırmalar, ortaklık yapısında dikkate değer değişikliklerin olduğunu göstermektedir.

Ortaklıkların hisse nisbetleri	1960	1965	1970	1975
El Sanatları	13.9	10.6	7.4	4.2
Ticaret ve Endüstri	17.0	14.3	11.8	6.8
Tarım	27.9	21.9	14.9	9.5
Serbest meslekler	2.9	3.4	2.9	2.6
<b>Toplam</b>	<b>61.7</b>	<b>50.2</b>	<b>37.0</b>	<b>23.1</b>

Memurlar, işçiler ve Amme hizmetlileri	28.7	38.0	47.0	56.2
Ev hanımları ve emekliler	9.6	11.8	15.2	20.7
<b>Toplam</b>	<b>38.3</b>	<b>49.8</b>	<b>63.0</b>	<b>76.9</b>

Yukarıdaki tabloda görülen gelişmede çeşitli faktörlerin rolü olmuştur. 1960 - 1975 döneminde Tarım ve Orman ürünleri üretimi ile ilgili teşebbüslerde 373,000 eksilme ile 782,000'e Esnaf ve Sanatkârlar da da 136,000 eksilme ile 519,000'e düşüş meydana gelmiştir. Buna paralel olarak, orta büyüklükteki toptan ve parakende ticarete süratle gelişen Büyük Magazacılıktan etkilenmiş, böylece benzeri münferid teşebbüslerde 770,000 eksilme ile 2,510,000'e düşmüştür. Bu düşmenin tabii sonucu olarak ta Halk ve Raiffeisen bankalarının üye adedlerinde de düşme meydana gelmiştir. Ancak bu bankalar, daha sonra üye adetlerini iki katına kadar artırmak çabalarına girişmişlerdir. Sonuç olarak; 1975 yılında Esnaf ve Sanatkârların faaliyetlerindeki %13,9 dan %4,2 ye düşme ve serbest çalışan ticaret erbabındaki 519,000 den 315,000'e düşme, kooperatif bankalarını da etkilemiştir. Orta genişlikteki endüstriye finansman imkânı Halk ve Raiffeisen bankaları tarafından sağlanmaktadır. En son 1976 yılında yapılan bir araştırma, çiftçilerin %80, ticaret erbabının %75 ve Federal Cumhuriyetteki Esnaf ve sanatkârların da %60'nın bu kredi müesseselerinin kayıtlı üyeleri olduğunu göstermiştir. Bu bankalar yurt sahına yayılmış bulunan yan kuruluşlarının finansman ihtiyaçlarını da karşılamak suretiyle, ortaklarının yararına olan faaliyetlerine devam etmektedirler. Anılan kuruluşlar, bu başarılarını geniş bir örgüte sahip olduklarından, ortaklarına iyi hizmet vermelerine borçludurlar.

Toplamlar	Bilânço	Toplam	Tasarruf	Kredi
Milyar olarak ifade edilmiştir.	Toplamı	Mevduat	Mevduatı	Hacmi
1950	3.0	2.1	1.0	1.7
1960	18.3	14.8	10.1	10.5
1970	75.3	63.4	47.6	47.3
1975	154.8	131.6	97.9	89.3
1976	174.1	147.6	110.8	104.1

Tablodaki 1975 ve 1976 yıllarına ait olan rakkamlar takvim yılının tamamını kapsamaktadır. Halk ve Raiffeisen bankalarının mali yıl başlangıcı 1 Temmuzdur. 30 Haziran itibariyle 1976 yılı zararı 153,000 MD'dır. Demiryolu Tasarruf ve Kredi Bankaları, Posta Tasarruf ve Kredi teşekkülleri ve 3 Özel Kooperatif Enstitüsüne ait bilanço toplamı 161,900 milyon DM. dir. Bu rakkam, Merkez Kooperatif Bankaları (37,500 milyon DM.) ile Alman Kooperatif Bankası (19,700 milyon DM.)'in de dahil edilmesiyle 219,000 milyon DM.'a yükselmektedir.

Bugün Halk ve Raiffeisen bankalarının, Federal Cumhuriyet ile batı Berlinde 19,500 yerde şubesi mevcuttur. Bunlar her türlü bankacılık hizmetlerini görmektedirler. Volksbanken - Raiffeisen Sigorta Birliği Scwbisch Hall AG Ev İnşaat Birliği, Halk ve Raiffeisen bankalarının Ev İnşaat Birliği gibi kuruluşların işbirliği halinde faaliyet göstermeleri büyük avantaj ve kolaylıklar sağlamaktadır.

Raiffeisen ve Schulze - Delitzch'in, orta büyüklükteki işletmelere kooperatifler vasıtasıyla kredi temin etmelerinde öncülük etmeleri, yabancı ülkelerde de büyük ilgi görmüştür. Raiffeisen ve Halk bankaları gibi kuruluşlar Alman modeli esas alınarak diğer memleketlerde de geliştirilmiştir. Bu iki kuruluşun beynelmilel benzeri teşekküllerin kurulmasında büyük katkıları olmuştur. Diğer memleketlerde Esnaf Kefalet ve Kredi Kooperatiflerinin ayrı ayrı fonksiyonları ol-

duğu halde, Alman Halk ve Raiffeisen bankaları Federasyonu, gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında bu iki tür kuruluşun fonksiyonlarını kendi şemsiyesi altında birleştirmiştir.

Yıllar	Halk Bankaları		Raiffeisen Bankaları		Halk ve Raiffeisen Bankaları	
	Ana Ofisler	Banka Şubeleri	Ana Ofisler	Banka Şubeleri	Ana Ofisler	Banka Şubeleri
1957	761	1,638	11,034	12,462	11,795	14,100
1970	696	3,902	6,363	14,437	7,059	18,339
1975	—	—	—	—	5,196	19,450
1976	—	—	—	—	5,004	19,550

Halk Bankasının Milletlerarası Konfederasyonu (Confederation Internationale du credit poulaire) 1949 yılında kurulmuştur. Yukarıdaki tabloda 1976 yılı ile ilgili rakamlarda Alman grubundan ayrı olarak, 2,400 den fazla «Halk Bankası» ve orta genişlikte olmak üzere, Fransa, İtalya, Kanada, Fas, Holanda, Avusturya ve Türkiye ile sıkı işbirliği içinde olan 12,000 den fazla İş Bankası mevcuttur.

Buna paralel olarak, 1950 yılında «The Confederation Internationale du Credit Agricole» Raiffeisen Bankalarının Milletlerarası teşkilâtı kurulmuştur. Bu teşkilât, dünyanın bir çok memleketindeki Tarımsal Kredi Kooperatifleriyle, Millî Merkezi ve mahalli kuruluşlar vasıtasıyla irtibat sağlamaktadır. Birde, 9 ülkenin üyesi olduğu Ortak Pazar nezdindeki Kredi Kooperatifleri ile işbirliği halinde olan EC Tasarruf ve Kredi Kooperatifleri Birliği (groupement des Cooperatives et de Credit de la CEE) vardır. Avusturya, İsveç, Finlandiya ve İsviçre'deki Kredi Kooperatifleriyle ilişkiyi devam ettirmek üzere Brüksel'de bir irtibat bürosu kurulmuştur.

### RAIFFEISEN KOOPERATİFLERİNİN TARIMDAKİ ETKİNLİKLERİ

Büyük ölçüde meydana gelen yapısal değişiklikler, Federal Alman Cumhuriyetinde Tarımda uzun vadeli kalkınma modellerini do-

ğurmuştur. 1960 - 1976 döneminde, 12,600,000 hektar üzerinde yapılmakta olan tarım, 12,250,000 hektara düşmüş, aynı dönemde 1,150,000 olan tarımsal teşebbüs adedi de 768,000'e düşmüştür. Bununla beraber tarım işletmeciliğinin rasyonel hale getirilmiş olmasının neticesi olarak, 49,400,000 ton olan gıda maddeleri üretimi, 61,900,000 tona yükselmiştir (bu rakkamlara hayvan ürünleri mamulleri ile bir kısım fabrikasyon ameliye sonunda elde edilen gıda maddeleri ürünleri de dahildir.)

Tarımsal ekonomide meydana gelen bu değişiklikler sebebiyle, Raiffeisen'in Köy Organizasyonu da sürekli olarak gelişme göstererek, ortaklarına daha fazla hizmet verme imkânına kavuşmuştur. Dikkate değer bir husus ta, geçen 20 yıl içinde münferid kooperatiflerde fazla azalma olurken, Raiffeisen bünyesindeki kooperatiflerde beş katı artış olmuştur. Çiftçilerde de üçtebirlik bir düşüş olurken, bunlardan %25 inin Raiffeisen Emtea ve Hizmet kooperatiflerinde organize edildikleri görülmektedir.

Kuruluşun Nev'i	1956	1966	1975	1976
Kooperatifler	20,895	17,633	9,782	9,340
Kooperatiflerin toplam mal cirosu	12,702 Mill. DM.	26,901 Mill. DM.	51,927 Mill. DM.	58,765 Mill. DM.
Üye adedi (1,000 küçültülerek)	3,140	3,674	4,250	4,280
Beher kooperatifin ortalama üye adedi	150	208	437	461

Kooperatif türlerinin farklı olması ve onların değişik pazarlara hitap etmeleri, değişik gelişmeler göstermektedir.

Kuruluşun Nev'i	1956	1966	1975	1976
Emtea sektörü merkezi iş üniteleri	65	74	67	65
Emtea alım ve satımı ile de işgal eden Kredi kooperatifleri	8,856	7,273	3,366	3,242
Tedarik ve Satış Kooperatifleri Sütçülük ve mamullerini	2,410	2,048	1,324	1,261
İmal kooperatifleri Et ve mamullerini imâl	5,386	4,568	2,125	1,939
kooperatifleri Meyve ve sebze mamulleri	287	253	245	252
imâl kooperatifleri	186	208	161	159
Şarapçılık Kooperatifleri	531	535	383	365
Diğer Kooperatifler (1)	3,174	2,674	2,111	2,057

1) Yumurta ve mamulleri, un ve un mamulleri, Elektrik ve su temini Üzümcülük, Mercacılık, Üretme, Soğuk Hava deposu, Yeşil hayvan yemi kurutma, patates kurutma ve sair emtea ve hizmet kooperatifleri.

Bu teşebbüslerin takriben % 63 kadarı pazarlamalarını kendileri yapmaktadırlar. Sadece 1976 yılında bu sektöre yapılan toplam yatırım tutarı 1 milyar DM. dan fazladır. Federal Alman Cumhuriyetinin 1976 yılında toplam emtea alım ve satımı 58,765,000 milyon DM. olup, Raiffeisen Emtea alış ve satış kooperatiflerinin bu toplam meblâga 2 milyar 086 milyon DM. lık ithalât, 1 milyar 125 milyon DM. lık ihracattan katkısı olmuştur. Bir çok tarımsal kooperatif faaliyetleri içinde özellikle Balıkçılık ve Orman ürünleri sanayii ilginç bir misal olarak gösterilebilir. Meselâ; Baden'in üzüm yetiştiriciliği yapılan bölgesinde, sadece üretici teşekküllerin meydana getirmiş buldukları şarapçılık kooperatifleri olmayıp, aynı zamanda Breisach'da kurulmuş fevkalâde aktif merkez şarap mahzenleri ile şarapçılık merkez kooperatifi de vardır. Bugün 24,000 kadar üye, Badendeki Şarapçılık kooperatifleriyle sıkı işbirliği halinde olup, dağıtım faaliyetlerini kendileri yürütmektedirler. Bunlardan 23,000'i mahalli müstasil teşekkülleri vasıtasıyla, Badendeki şarapçılık kooperatiflerinin

merkez şarap mahzenine teslimatta bulunmaktadır. Merkez şarap mahzeni, ortaklarının ürünlerini piyasanın ihtiyaç duyduğu mevsimlerde satışa arz etmektedir. Bu merkez, ortakların haricinde, Baden şarapları kalite ve evsafında olan ve ambalaj ve paketlenmesi istenen'e uygun olan üçüncü şahıslar tarafından gönderilen şarabı da almaktadır. Böylece, Breisach'taki merkez mahzenle işbirliği etmek suretiyle, Alman şarabı için geniş bir satış organizasyonu meydana getirerek çok geniş bir pazar imkânı oluşturulmaktadır. Bu kuruluşun, Federal Cumhuriyetteki bütün şehirler ile yurt dışındaki müteadit satış merkezlerinde kendisine ait olan toptan satış mağazaları, şirketleri ve perakende satış yapan anlaşmalı satış reyonları vardır. Baden şarap toplama merkezi 1974/75 ve 1975/76 faaliyet yıllarında Federal Almanya'daki 6 adet şarap toplama merkezinin toplam depoladığı kısmının %42.3 (108,700,000 DM. - 298,119 hı) ve %37.5 (107,700 DM. - 293,943 hı) kısmını tek başına gerçekleştirmiştir. Breisach'taki Breisach merkez şarap mahzenindeki Badien şarabının tüketicinin isteğine uygun şekilde piyasaya arzı konusunda yeterince mütehassıs ve teknisyen istihdam edilmektedir.

Bavyara'dan misal; yaklaşık 40,000 kadar müteşebbis 600,000 adet süt ineğe ile 22 adet süt üretim ünitesinde birleşmişlerdir. Bu birleşme neticesinde, üretim kapasitesinde tahminlerin çok üzerinde bir artış meydana gelmiştir. Sözkonusu üretim üniteleri, süttten başka kaymak, tereyağı, peynir, süttozu vb. gibi mamulleri de en gelişmiş teknikle imâl etmek suretiyle kendi satış teşkilâtları vasıtasıyla piyasaya arz etmektedirler.

Bugün, Raiffeisen kuruluşları üreticilerin her türlü faaliyetlerini kolaylaştırmak için onlara yardım etmekte ve onları eğitmektedir. Stuttgart - Hohenheim'deki Raiffeisen Federal kooperatif okulunda düzenlenen kurslarda, üreticiler konuları ile ilgili teknik ve idari bilgilerin yanısıra hakla olan ilişkiler konularında da eğitilmektedirler. Raiffeisen sistemi beynelmilel alanda da kabul görmüş bir sistemdir. İyimser tahminlere göre, dünyada bu sistemi esas almak suretiyle 500,000 den fazla kooperatif kurulmuştur. Bunların takriben 350,000

kadarı Asyada, 20,000'er binden 40,000 kadarı Afrika ve Latin Amerikada, 35,000'i Kuzey Amerikada ve 80,000 ve mütebakisi de Avrupa'dadır. Fransız Millî Kredi Kooperatifleri Başkanı Theo Braun, Aiman Raiffeisen Birliğinin Haziran 1977 tarihinde Bonda yapılan Genel Kurul toplantısında yaptığı konuşmasında, dünyada Raiffeisen sistemi esas alınmak suretiyle kurulmuş ve faaliyet halindeki kooperatiflerin 100 milyondan fazla üyesinin bulunduğu tahmin edildiğini belirtmiştir.

### TARIMSAL MAKİNA ORGANİZASYONU

Özellikle Afrika ve Latin Amerika gibi kooperatif teşekküllerin henüz gelişmediği yerler vardır. Bu gibi yerlerde yaşayan insanların teşebbüste bulunmaları için onların teşvik edilmeleri gerekmektedir. Pratikte bunun nasıl olabileceğini bir misalle açıklayalım. Her küçük arazi sahibi tarım makinalarının avantajlarını bilmektedir. Fakat bu demek değildir. ki, bu küçük toprak sahipleri bu makinaları kullanmaktadır. Tarım işletmeciliğinde istenen hasılayı elde edebilmenin çeşitli ve günün teknolojisine uygun tarım alet ve makinalarına bağlı olduğu bilinmektedir. Genellikle küçük arazi sahibi çiftçileri tarım araç ve gereçleri edinmeleri için lüzumlu parayı bulabilmeleri mümkün değildir. Bir an için bulabildiklerini düşüsek, bu kere atıl kullanma kapasitesi dolayısıyla küçük çiftçilere büyük amortisman masrafları yüklenecektir. Bu sorunların en iyi hal şekli, karşılıklı yardım ve güvene dayanan komşuluk işbirliğidir. Eğer bir köyde yaşayan 35 küçük çiftçi bir araya gelmek suretiyle bir birlik oluştursalar, herbirinin 100 DM. değerindeki bir tarım makinası için ortalama sadece 3 DM. ödemesi yeterli olacaktır. Köy Birliğinin ortak malı olmak üzere satın alınacak makina yapılacak bakım, tamir vb. gibi masrafların arazi genişliği ve üretim türüne göre değişeceği tabiidir. Ortaklar arasında ileride doğabilecek anlaşmazlıkları önlemek bakımından ortaklık malı olan tarım alaât ve makinalarının kullanılması esaslarını belirleyen bir plân yapılması gerekecektir. Ortaklar bu plâna göre tarım makinalarını rotosyan usulü ile kullanacaklardır. Böyle bir uygulama ortaklarına az masrafla en son teknolojiye göre imal edilmiş tarım makinalarını kullanabilme imkânını sağlayacaktır.

## EMTEA VE HİZMET KOOPERATİFLERİ

Ticari alandaki kooperatif faaliyetleri, bir çok sektörün genellikle kendi özel taleplerini karşılamak amacıyla yöneliktir. Kooperatifcilik faaliyetinin en geniş uygulanmasına, kara yolu nakliye kooperatifleri örnek gösterilebilir. İlk bakışta bütün Federal Almanyadaki bu tür kooperatiflerin 10,000 civarında üyesinin bulunması onların çok kuvvetli olmadıkları intibasını uyandırmakta ise de, bu sektörde tam gün mesai ile 2,300 den fazla hizmetli istihdam edilmektedir. Bu kooperatiflerin 1976 yılı bilânçosunda 550 milyon DM.lık varlık görülmektedir. Aynı yıl içinde 100 milyon DM. tutarında bir yatırımı gerçekleştirebilecek imkâna sahip olan bu kooperatiflerin ana amacı, Federal Almanyada toplam 600,000m<sup>2</sup> lik arazi üzerinde 43 adet vasıta parkının tesisidir. Bu parklar, yılda takriben 1,500,000 adet şehirlerarası vasıtaya hitap etmektedir. Her vasıta parkında benzin istasyonu, bakım ve yağlama tesisleri, tamir atölyesi ve yedek parça satış yeri mevcuttur. Vasıta sürücüleri için, Hoteller, lokantalar, çay ocakları, dinlenme yerleri banyo ve duş tesisleri mevcuttur. Bu yerler, 40 yıldanberi aynızamanda navlun borsalarının fonksiyonlarını da ifa etmek suretiyle, ortaklarının yararlarını en iyi bir şekilde koruma görevini de sürdürmüşlerdir. Dağıtım şebekesince, 300 adet benzin satışı yapılmaktadır. Ayrıca, 100 kadar yedek parça ve sair aksesuar satış merkezlerinde 1976 yılında 60 milyon DM. üzerinde satış yapılmıştır. Alman Nakliye Şirketlerinin (uzun ve kısa mesafe olmak üzere) %85'i bu kuruluşların sağlamakta olduğu avantaj ve yararlarından istifade etmektedir.

Bunlardan başka, Nakliye Kooperatifleri İdarî Departmanı bütün sektörlerle, navlun önfinansmanı, navlun ödeme şekli, idarecilik ve muhasebe konularında bilgiler vermekte, ayrıca da bütün sektörlerle, nakliyecilik konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu hizmetler, Frankfurtta bulunan ana hesap merkezi tarafından yürütülmektedir. Spessart'da bulunan uzun mesafe yol şoförleri okulunda, müteşebbislere, personele, vasıta sürücülerine kendi konuları ile ilgili kurslar verilmektedir. Kooperatifin, «KRAVAG» sigorta servisi, tenzilâtli tarife üzerinden kaza, hayat ve emeklilik sigortaları hizmetlerini sürdürmektedir. Sigortacılık hizmetlerinden elde edilen yıllık gelir 200 milyon DM.'in üzerindedir.

## EV YAPI KOOPERATİFLERİ

İlk Ev Yapı Kooperatif 1863 yılında Hamburg'da kurulmuştur. Asrın başlarında bu kuruluş, ortaklarının sorumlulukları sınırsız olduğundan yavaş gelişmiştir. Bu hüküm 1889 yılında kabul edilen Kooperatifler Yasası ile sınırlı hale dönüştürülmüştür. Bugün, Federal Alman Cumhuriyetinde toplam 1,600,000 üyesi bulunan, 1263 adet Ev Yapı Kooperatifi vardır. 1951 yılından itibaren 724,000 üyesi bulunan 1,860 kooperatif teşekkül;

723,000 kiralık,

457,000 özel ev ve apartıman,

yapılmıştır.

Bundan başka, 1960 - 1976 yılları arasında dönemde de özellikle eski kiralık evlerin onarımı ve modernleştirilmesine 3 milyar 700 milyon DM. tutarında (bunun 422 milyon DM. lık kısmı münhasıran 1976 yılına aittir) harcama yapılmıştır.

Ev yapım kooperatifleri aynı zamanda Belediyelerle de işbirliği yaparak, yeni yerleşim bölgelerinde Belediyelerin öngördüğü şartlara uymakta ve gerektiğinde de eski ev ve apartımanlarda da yeni şartlara uygun restorasyonu yapmaktadır.

Federal Alman Cumhuriyeti Ev Yapım Kooperatiflerinin bir özelliği de, ortaklarına nisbeten düşük sermaye hisseleri ile mal edinme imkânı sağlamasıdır. 1951 yılında beher ortağın ortalama ödenmiş sermaye hissesi 280 DM. idi. Bugün bu miktar 1,000 DM. dir. Ev veya apartıman satın almak isteyen ortaklarından, düşük kira karşılığı kiralanması halinde elde edilecek gelire tekabül eden muayyen miktar bir paranın kooperatife yatırılması istenir. Gerek ev veya apartıman satın alanlar ve gerekse kiralayanlar, kooperatif tarafından işletme giderlerine ayrıca %4'ü geçmemek üzere bir masraf eklendiğini bilirler. Buna rağmen, maliki oldukları ev ve apartımanların bedellerinin müsait olduğunun, kiralık evlerin de kira bedellerinin emsallerine nazaran çok düşük bulunduğunun bilincindedirler. 1970 yılından önce, Ev yapım kooperatifleri küçük koloniler tarafından kurulmuştur. Bu kolonilerin kurmuş olduğu kooperatiflerin üyeleri evlerin yapılmasında (vasıfsız işçi ise amele, vasflı işçi ise ihtisasında) bizzat çalış-

mak suretiyle, onların daha ucuza mal olmasına yardım ediyorlardı. Ortaklar arasında yapılacak ev ve apartımanların sahiplerinin kur'a sonunda belirleneceğine dair bir ön anlaşma imzalanmakta, bu anlaşmaya göre kuralar çekildikten sonra herkes kendi evine yerleşmekte idi. Karşılıklı yardım esasına göre, ortakların bizzat çalışmaları suretiyle ev yapılması usulüne, inşaat sanayii metodlarının gelişmesinden sonra son verilmiştir.

### TÜKETİM KOOPERATİFLERİ

Bugün artık, tüccarların eskidenberi yapa geldikleri perakende ticareti önemini yitirmiştir. Orta genişlikteki perakende ticaret -köşebaşı dükkânlarından şube mağazalarına kadar- Büyük Magazalar, Süpermarket ve tenzilâtlı satış reyonları ile çetin rekabet halindedir. Bu rekabet, müşterilerin mümkün olan en düşük fiatla ihtiyaçlarını karşılamalarını temin etmektedir. Ancak bu kaidenin istisnaları da vardır. Meselâ ziynet eşyaları, yüksek kaliteli moda ve diğer kaliteli lüks giyim eşyalarında bu kaide geçerli değildir. Fakat güden güne, aileler tamamiyle düşük fiatlı malların tüketimine yönelmiştir. Bu durum ana amacı üyelerine ucuz mal temin etmek olan Tüketim Kooperatiflerini azda olsa etkilemektedir. Böylece Tüketim Kooperatiflerinin kârının bir kısmı perakende ticarete konu olan mallara yansımaktadır. Buna bir misal; küçük bir bakkaliye en çok 5 karton herhangi bir marka çuklata sipariş versin. Bir paket çuklata'yı 0,91 DM.'a almaktadır. (peşin alması halinde %3 tenzilât yapılır) ve 1,30 DM.'a satmaktadır. Fakat aynı çuklata perakende satış yapan bir Büyük Mağazalarda 0,89 DM.'a satılmaktadır. Bu perakende satış fiatı, Büyük Magazaların 30 veya daha fazla şubesi için %40 tenzilâtlı olarak kendi toptan satış yapan mağazalarından topluca temin ettikleri malların bedeline eşittir. Bunun için perakende satıcılar bütün imkânlarını zorlamak suretiyle aynı fiat avantajını sağlamak zorundadırlar. Bununda yegâne hal şekli kooperatifleşme ile kabildir.

Bu şeklin en önemli grubunu Federal Alman Cumhuriyetinde «EDEKA Ticari Kooperatifler Birliği» oluşturmuştur. Diğer Avrupa memleketlerinde ticaretle işgal edenler kadar mevcudu olan, Federal Alman Cumhuriyetindeki gıda maddeleri alım ve satımı ile meşgul olan ikinci sınıf perakendecilerin hemen hemen hepsi bu teşkilâta

üeydirler. Meseâ, «EDEKA» bir kısım dayanıklı gıda maddelerini (konserveler, ekmekler vb. gibi) Avrupa Ekonomik Topluluğuna üye ülkelerden elverişli fiyatla temin etmektedir. Meydana gelen lehteki fiyat farklarından neticede yine ortaklar yararlanmaktadır.

Özellikle Şirketlerin oluşturduğu «CO OP» adı altında birde Alman Tüketim Kooperatifleri Federasyonu mevcuttur. Bu grubun 3,704 satış merkezi, bu merkezlerde tenzilâtli satış yapan 450 mağazası ve 70 kadar da Büyük Magazası vardır. Bu kuruluşlarda 55,000 hizmetli çalışmaktadır. 1,600,000 kadar tüketici üye bu özel fiyat indirimi avantajından yararlanmaktadır. Ayrıca, her tüketici ortak olma koşulu aranmaksızın «CO OP» satış yerlerinden normal fiyatla serbesce alış veriş yapabilmektedir. Halkın yararına dönük hizmetlerinden dolayı bu kooperatiflerin faaliyetleri her türlü övgüye lâyık görülmektedir.

# Kooperatifçilik Yazı Yarışması

## Sürüyor

### ● Gençlerimizin Kooperatifçilik Konusunu İçeren Yazılarını Bekliyoruz

Çocuklarımıza ve gençlerimize kooperatifçilik bilincini aşılama amacıyla bir YAZI YARIŞMASI düzenlemiş bulunuyoruz.

DÜNYA ÇOCUK YILI nedeniyle düzenlemiş olduğumuz yarışmanın koşulları şöyledir :

1. Yarışmaya Orta Okul ve Lise öğrencileri katılabilecekler, ancak Orta Okul ve Lise öğrencilerinin yazıları ayrı ayrı değerlendirilecektir.
2. Türkiye'deki kooperatif hareketiyle ilgili herhangi bir konuyu içeren yazı, 4 Daktilo sayfasını geçmeyecektir.
3. Yazılar daktilo ile ve kağıdın bir yüzüne yazılmış olarak en geç 10 Kasım 1979 günü elimize geçecek şekilde;

KARINCA DERGİSİ (Yazı Yarışması)  
Türk Kooperatifçilik Kurumu  
Mithatpaşa Caddesi, 38/A  
Yenişehir - ANKARA

adresine gönderilmiş olacaktır.

4. Yarışma sonuçları 21 Aralık Cuma günü düzenlenecek olan bir törende açıklanacak ve ödüllerin dağıtımı yapılacaktır.
5. Seçiciler Kurulu Dergimizin Ekim 1979 ayı başında yayımlanacak olan 514. Sayısında açıklanacaktır.
6. Ödüller;
  - a. Orta Okul ve Lise Birincilerine : 2500.—'er TL.
  - b. Orta Okul ve Lise İkincilerine : 1500.—'er TL.
  - c. Orta Okul ve Lise Üçüncülerine : 1000.—'er TL.
  - d. Onuncuya kadar mansiyon kazananlara da Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları ile birlikte, çeşitli kitaplar armağan edilecektir.

# Ustanın Çırağına Öğüdü

"İş sahibi olmak için işi bilmek yetmez..  
Gerçekten de öyle.. Hem kendinize, hem de yurt kal-  
kınmasına birşeyler katmak için, iş yapacak krediye ihtiya-  
cınız vardır Küçük Esnaf'ı ve sanatkârı kredi vererek besle-  
yen ve destekleyen bir banka biliyor usta. Onun için söy-  
le getiriyor sözünün gerisini.



**TÜRKİYE  
HALK  
BANKASI**

**ile işbirliği Yap**

**KOOPERATİFÇİLİK**  
Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of The Turkish Co-operative Association. It is published four times a year. The subscription price to the review is \$ 4 a year, air mail included. Correspondance relating to the review should be sent to «Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi 38/A, Ankara - Turkey.»

The Turkish Co-operative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose articles appear in Kooperatifçilik.

Proprietor on behalf of  
The Turkish Co-operative Association

**Feyzi HALICI**  
Editorial Board

**CELÂİ. UZEL**  
Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ - Nail TAN - Bülent AKBAŞ  
İrfan Ünver NASRATTINOĞLU

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications, book review, announcement and news notes on Co-operatives in English or, French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contents will be mainly Turkish.

**Managing Board**

Feyzi HALICI	:	President
Nureddin HAZAR	:	Vice President
Ertürk ŞENGÜN	:	Treasurer
Bülent AKBAŞ	:	Member
Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ	:	»
Yıldırım ERGİDEN	:	»
Ayhan İNAL	:	»
Kadir KALFA	:	»
Doç. Dr. Süleyman KARA	:	»
İrfan Ünver NASRATTINOĞLU	:	»
Kâzım SEÇER	:	»
Nail TAN	:	»
Celâi UZEL	:	»
Özdemir ÜNSAL	:	»
Turgut YILDIRIM	:	»

**BOARD OF AUDITORS**

Selçuk ALPARSLAN	:	Presiden
Yusuî BAHÇE	:	Member
Bekir Sıddık ÖZYILDIRIM	:	»

